

A “COSTA DA MORTE”. NOTAS BÁSICAS SOBRE O SEU PATRIMONIO CULTURAL E NATURAL

Consello da Cultura Galega (26-04-2023)

Xosé Mª Lema Suárez

**Seminario de Estudos Comarcais da Costa da Morte
(SemEsCom)**

O cabo de Fisterra,
“**mascarón de proa**”

Universalmente
coñecido

Marca a enfilación
dos navegantes
norte / sur do
Atlántico

Unha “fisterra”
atlántica, como o
Land’s End
(Cornualla) ou a
*Pointe de St.
Mathieu* (Bretaña)

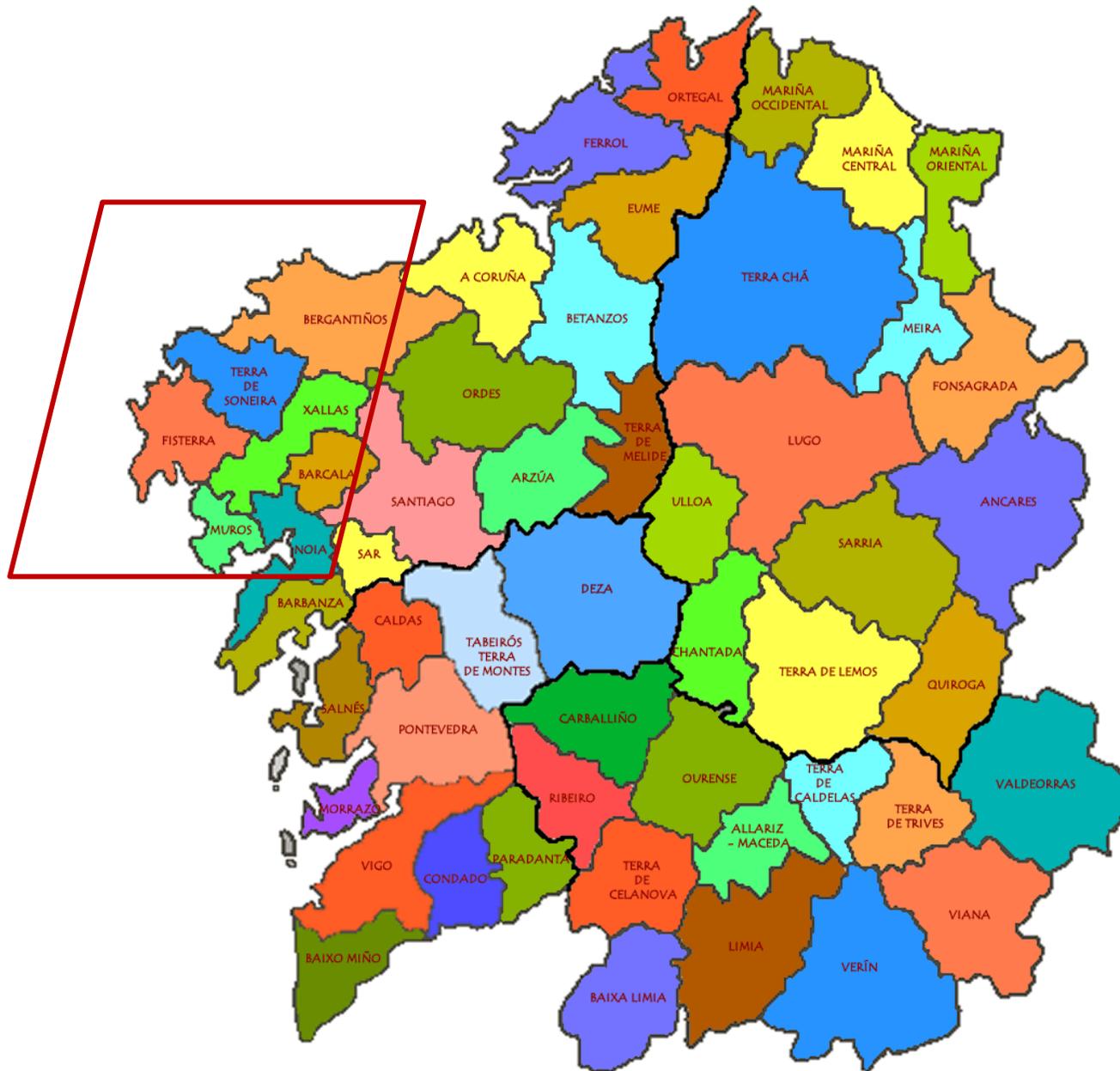

“Costa da Morte”, nome relativamente recente (pouco máis de 100 anos), imposto polos xornalistas debido ó elevado número de **naufraxios** que nela se producían desde épocas moi remotas

A prensa fíxoos famosos a partir do séc. XIX e principios do XX

Antes non tiña ese nome (ningún en concreto)

Non é unha comarca; só unha rexión xeográfica de límites inconcretos, que comprendería boa parte das comarcas históricas de **Bergantiños**, **Terra de Soneira**, **Fisterra** (antiga Nemancos) e parte de **Xallas e Muros**.

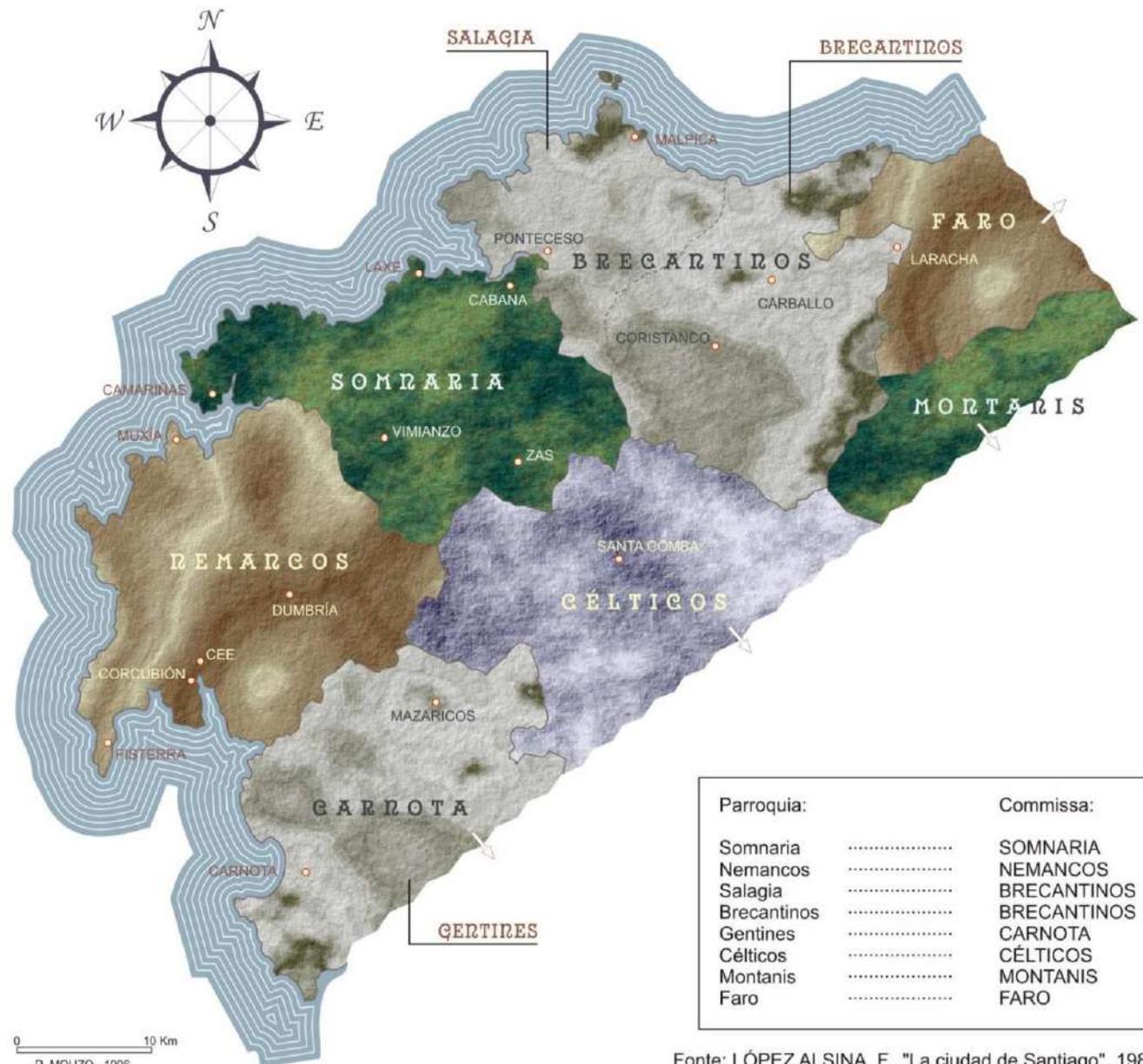

*Hai tamén quen considera que A Costa da Morte podería empezar na punta Herminia (Torre de Hércules) da cidade da Coruña

O TERRITORIO DE SONEIRA NA IDADE MEDIA

Os "commissa" galaicos entre o 900 e o 950 e as parroquias da sede iriense c. 950

SÉCULO X:

OS **COMMISSA** E **ARCIPRESTADOS** **MEDIEVAIS** DO NOSO TERRITORIO "FISTERRÁN"

→ Orixe dos **ARCIPRESTADOS** (comarcas eclesiásticas)

Fonte: LÓPEZ ALSINA, F., "La ciudad de Santiago", 1988

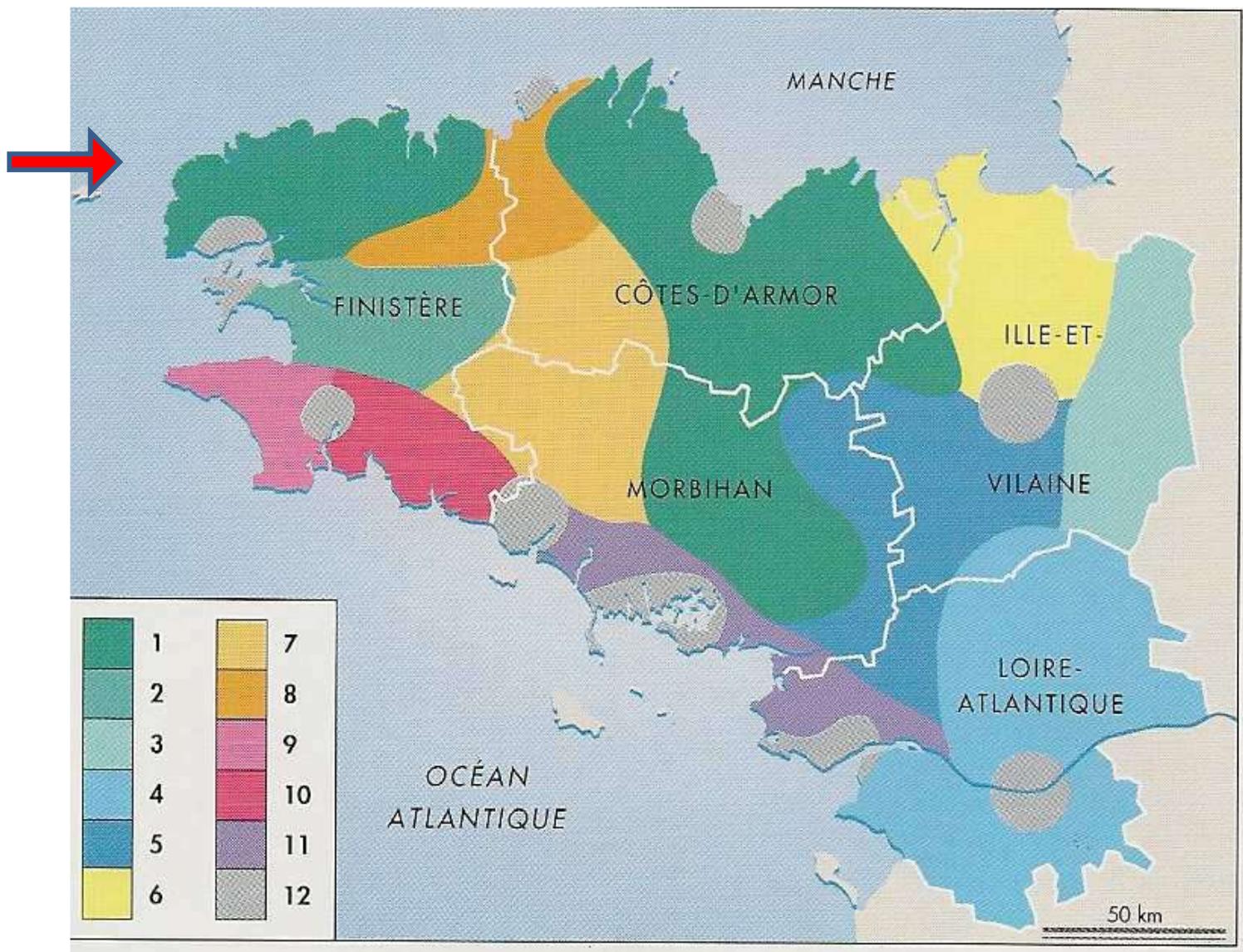
AS COMARCAS E OS CONCELLOS DA COSTA DA MORTE

(DOG 1997:
Decreto 65/97
do 20-02-1997)

* Hai tamén quen considera que A Costa da Morte podería empezar **na punta Herminia (Torre de Hércules), na Coruña**

1ª conexión con Breizh:

la Côte / Corniche d'Iroise = Costa da Morte

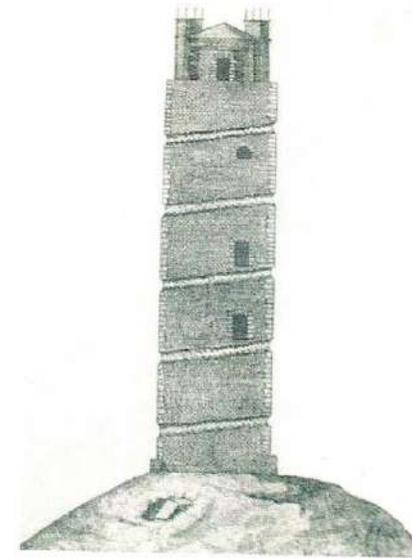
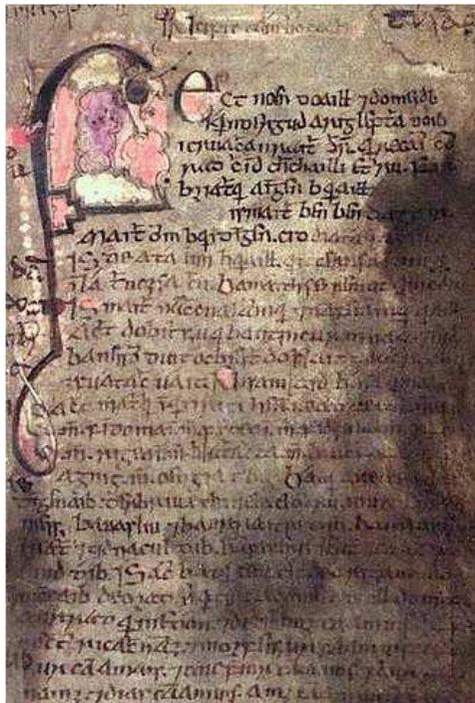

Na opinión do arqueólogo bretón Charles-T. Le Roux sería o equivalente á *Côte d'Iroise* da Bretaña

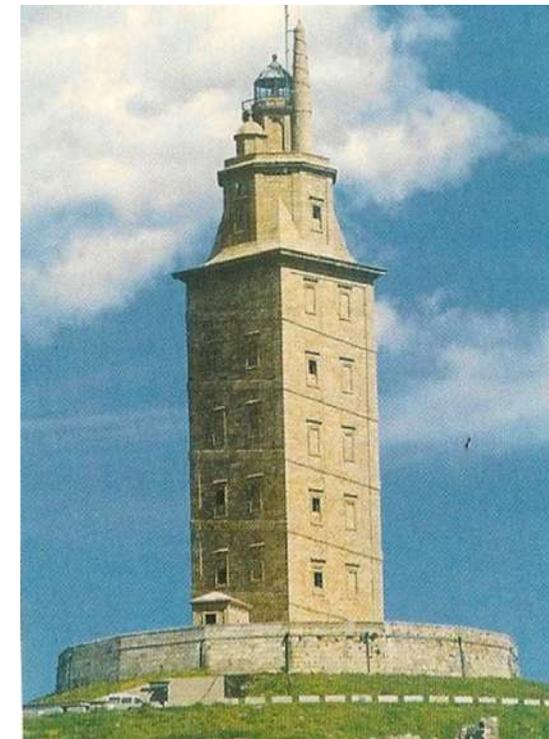

Territorio poboado desde a remota antigüidade.

- Cultura megalítica (IV-III milenio a. C.): dolmen de Dombate, Arca da Piosa, Pedra Cuberta...
- **Relacións atlánticas** coas outras “fisterras” europeas (a Armórica, Cornualla, Irlanda...)
- *Leabhar Gabhála na hÉireann* (“Libro das invasións” de Irlanda), anónimo do séc. XI → invasión de Irlanda polos descendentes de Breoghán, mítico patriarca galaico

Vieta da Torre pola noite

A Coruña: torre de Hércules (ou de Breoghan)

Pedra Cuberta

**2ª conexión con Breizh: tombes mégalitiques
(IV-III milenio a.C.)**

BRETÓN

GALEGO

Dolmen = *anta, arca* (tamén *dolmen*)

Tumulus = *mámoa, medorra*

Menhir = *pedrafita, menhir*

**Mámoa e anta da
Arca da Piosa**

Territorio poboado desde a remota antigüidade.
- Cultura megalítica (IV-III milenio a. C.)

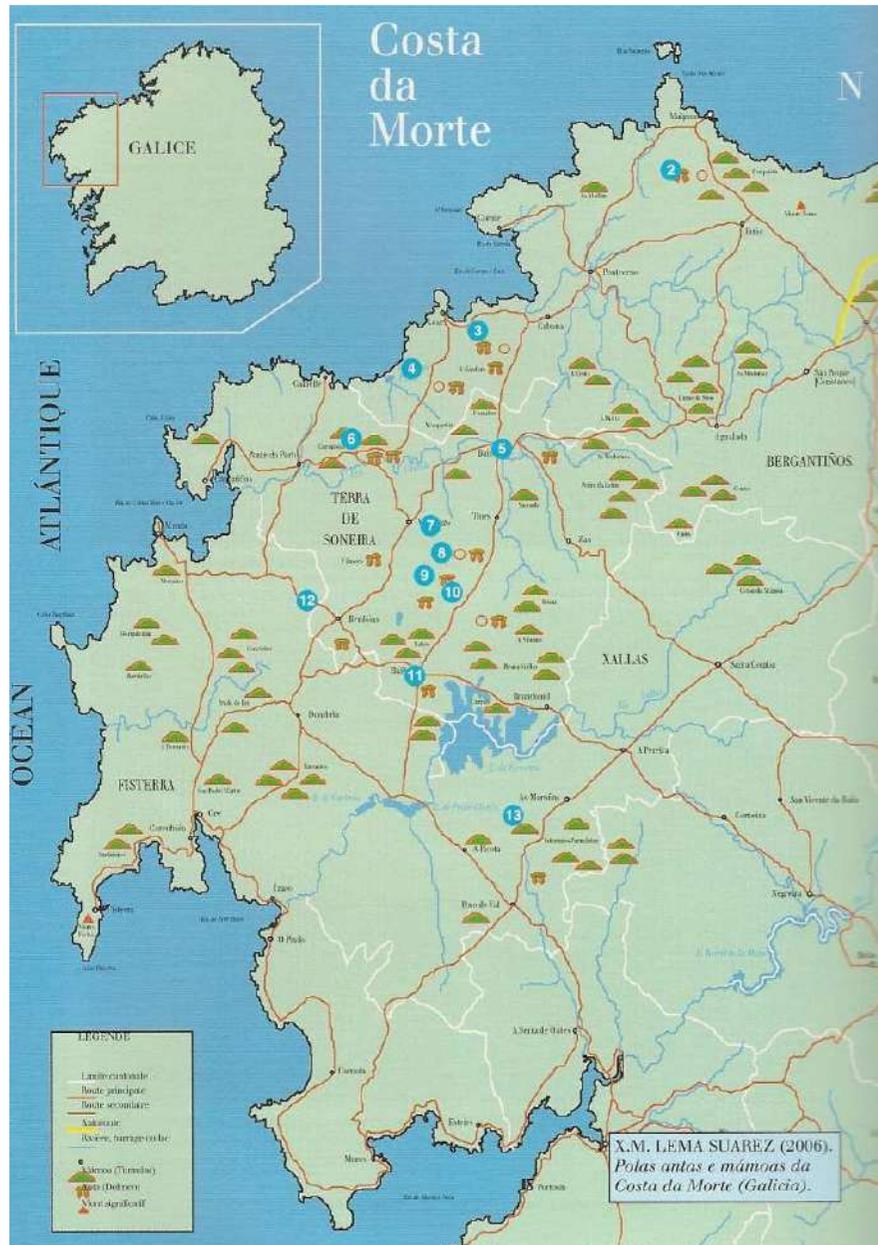

Arca da Piosa, suposta tumba do “valente Brandomil” (Eduardo Pondal 1886)

Lendas populares: *as mouras*, construtoras dos megálitos

Mouras, mouros: seres antiquísimos, anteriores ós romanos < céltico *mrvos, afín ó ide. *mr-tuos > lat. *mortuus* ‘**morto**’?

Ruta do megalitismo da Costa da Morte

1 Pedra Moura de Aldemunde (Carballo)

2 Pedra da Arca (Cerqueda-Malpica)

3 Dolmen de Dombate (Borneiro-Cabana)

4 A Fornela dos Mouros (O Aplazadiro, Nande-Laxe)

5 Pedra Moura de Pedra Vixia (Lamas-Zas)

6 Mina de Recesindes (Carantoña-Vimianzo)

7 Pedra Cuberta (Treos-Vimianzo)

8 Pedra Moura de Carnio (Treos-Vimianzo)

9 Pedra da Lebre (Serramo-Vimianzo)

10 Arca da Piosa (Muño-Zas)

11 Pedra da Arca (Regoelle-Dumbria, Baiñas-Vimianzo)

12 Casota de Freán (Berdoias-Vimianzo)

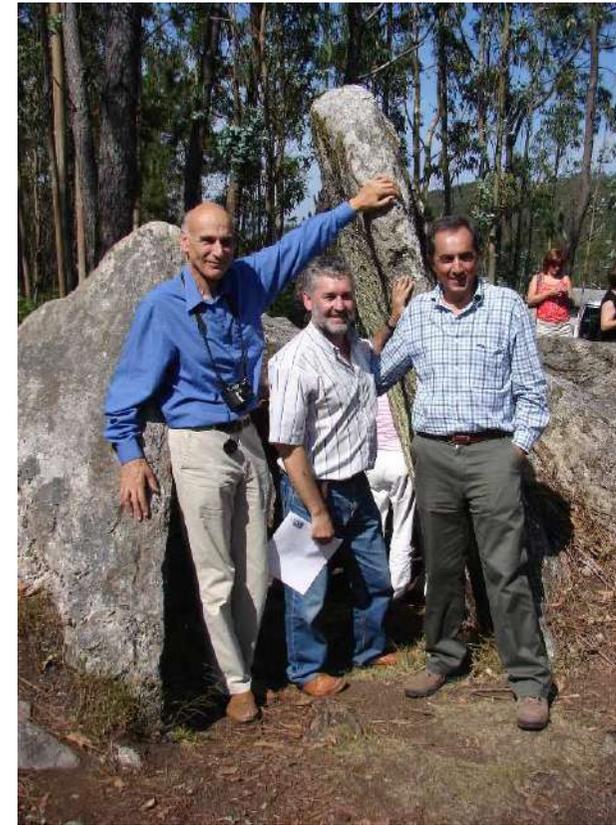

13 A Mina da Parxubeira (Corveira, Eirón-Mazaricos)

Dolmen de Dombate, o
monumento megalítico máis
famoso de Galicia

(3ª conexión Costa da Morte → Breizh / Bretagne)

I Simposio Internacional de Megalitismo da Costa da Morte: *Seminario de Estudos da Costa da Morte (SEMESCOM) 2006*

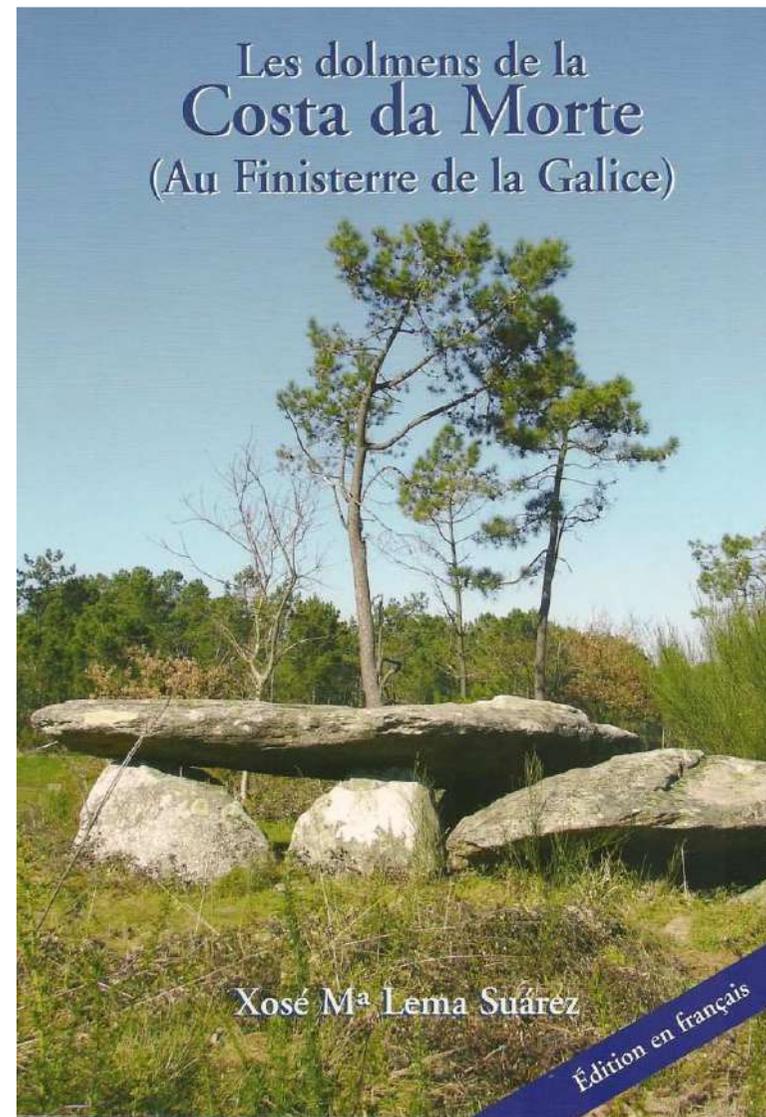
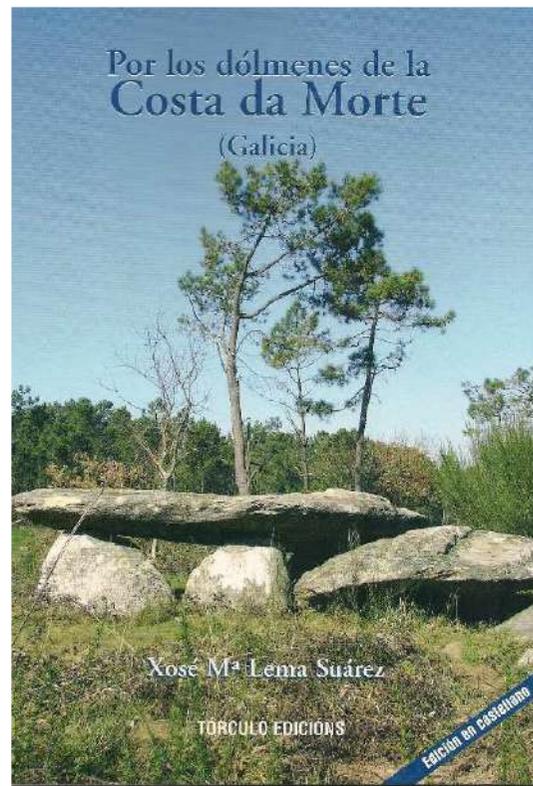
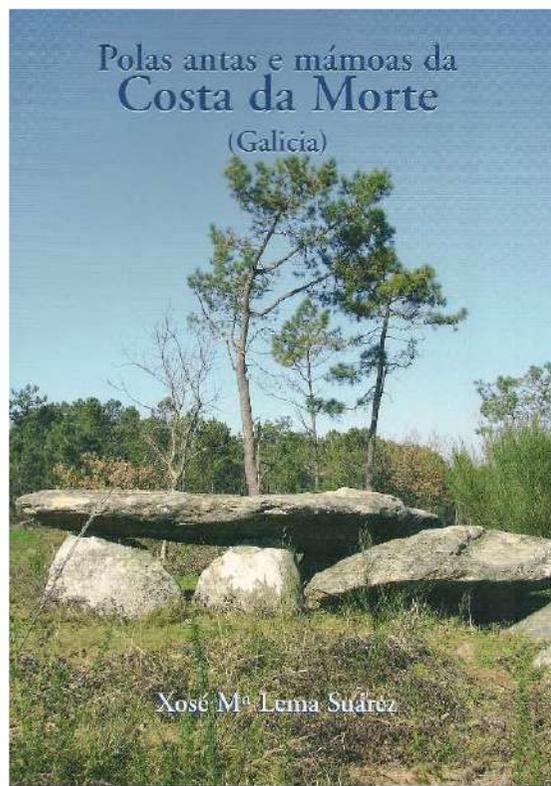

Charles-Tanguy Le Roux (Bretagne)
Antón R. Casal (USC)
Germán Delibes (Univ. de Valladolid)

Charles-Tanguy Le Roux guiando a excursión do SEMESCOM á Bretaña (2007)

En La Roche-aux-fées e Barnenez

Polas antas e mámoas da Costa da Morte (2006)

Por los dólmenes de la 'Costa da Morte' (2006)

www.semescom.gal

Les dolmens de la 'Costa da Morte' (au Finistère de la Galice) [2007]

(4ª conexión Costa da Morte → Bretaña)

Tradutora: Marie-Christine Flaux (de Rennes)

CULTURA DOS CASTROS (Idade do Ferro c. séc. VI a.C. – I-II d. C.)

Territorio poboado polos nerios “de estirpe ou nación celta” (Pomponio Mela e Plinio)

Castro A Cidade (Borneiro-Bergantiños), séculos VI-I a.C.

Dos habitantes dos castros sabemos como vivían, pero non da súa **morte** → talvez incineraban os cadáveres.

**Castro As Barreiras
(Vimianzo),**

castro de chaira

ROMANIZACIÓN TARDÍA (5ª conexión?) PERO EFECTIVA

- 137 a.C. incursión de Décimo Xunio Bruto, autotitulado '**Galaicus**': deunos nome.
- 61 a.C.: expedición por mar de **Caio Xulio César** a Brigantia (A Coruña)
- 20 a.C.: conquista definitiva (Augusto e Agripa)

Promontorium Nerium (lat.), ou *Nérion Akrotérion* (Strabon)

Promontorium Celticum (Pomponio Mela)

A fin do mundo coñecido estaba no país dos **nerios**, onde o Sol “morría” mergullado no Océano.

Entre a punta do Roncudo (N.) e os cabos de Touriñán e de Fisterra

A “morte” do Sol na Fin da Terra: solpor en Touriñán

“O Sol é máis grande no seu ocaso, acontecendo o solpor con ruído... como se o mar renxese” (Strabon).

A morte do sol

en Fisterra

fronte de min o mar da fin da
terra
o camiño secreto do pretérito
vén da foresta mítica dos séculos
e córtase de pronto
nos rochedos
riba do fondo abismo das
escumas
gris brancas
                  as gaivotas
          alá
abaixo
trazan
por entre a brisa do solpor
seus últimos voares de salitre
no litoral
  do espazo interminábel
na conca primitiva da mirada
xorden medos antigos
como sombras

e a inmensidade arríncame os ollos
que caen polos cantís
cara ás rompentes
vai o sol afundíndose no mar
no medio dos fulgores do silencio
e as augas
viran negras como a noite
augas de tantas ansias e saudades
ténsase no horizonte o misterio
e arde o confín do ceo
na distancia
cara ás tebras eternas do universo
a ara dos sacrificios deita o sangue
da luz a burbullóns
          na atardecida

Salvador García-Bodaño (1935-2023)

Académico da RAG

Poema do ano 2003

Iberia antes de la conquista cartaginesa en torno al 300 a. de C.

As tribos ou pobos peninsulares: **Os nerios**, “le village Galois / Armoricain” resistente ós romanos?

División provincial de Diocleciano (298 d.C): reconocimiento da idiosincrasia dos pobos do NO (creación da **provincia da Gallaecia**)

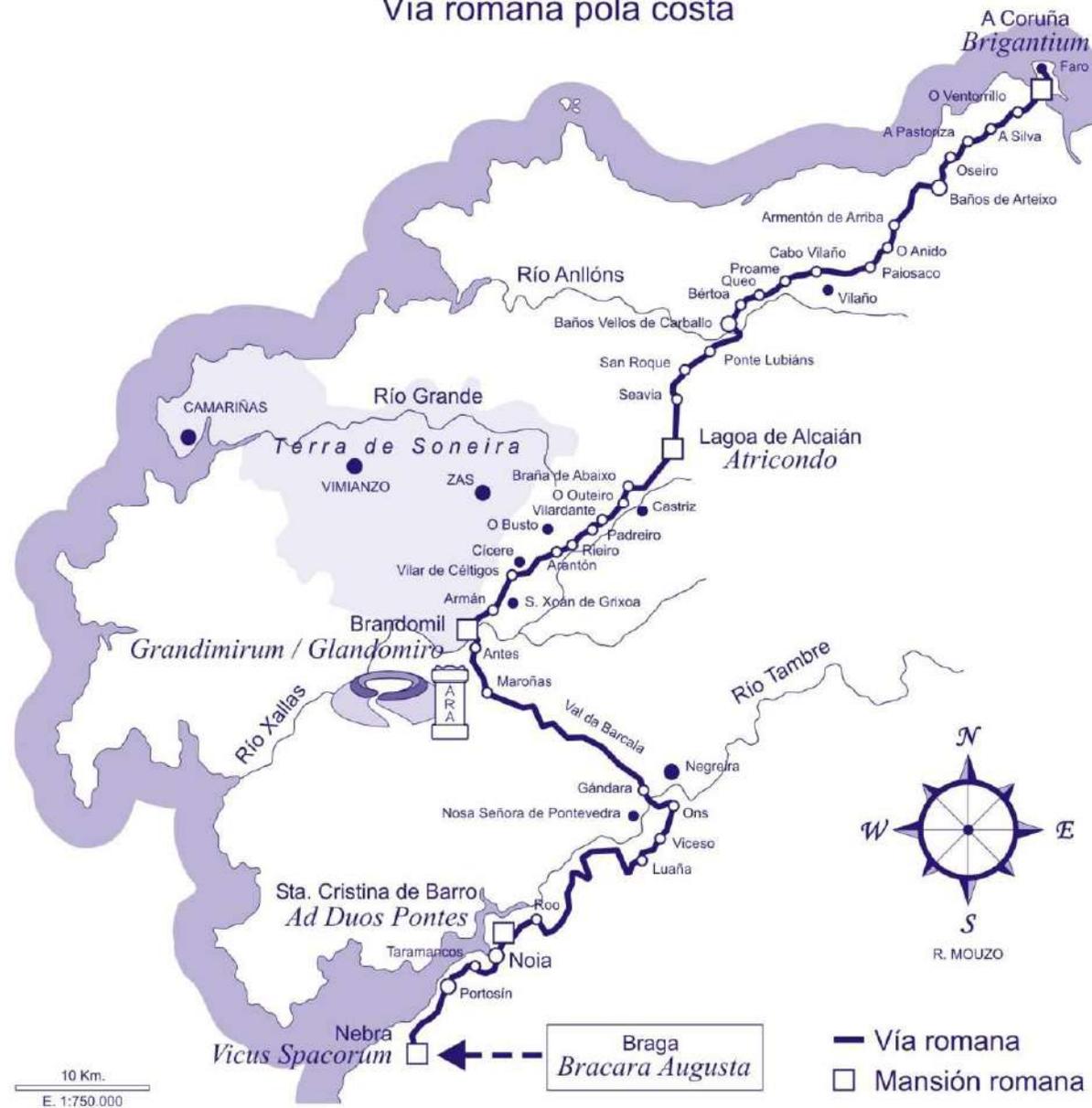
ROMANIZACIÓN: *Brandomil*, o 4º enclave arqueolóxico romano máis importante da provincia da Coruña, despois de Brigantia (A Coruña), Iria Flavia e Ciadella (Sobrado)

A mansión *Grandimirum* (?) do Itinerario de Antonino (séc. II) de Braga a Astorga pola zona máis cercana á costa

VIA XX PER LOCA MARITIMA

Trazado da calzada segundo J.M. CAAMAÑO GESTO e J.L. NAVEIRO LÓPEZ

Vía romana pola costa

Mapa de R. Mouzo: **A Terra de Soneira, no corazón da Costa da Morte (Edicións Xerais).**

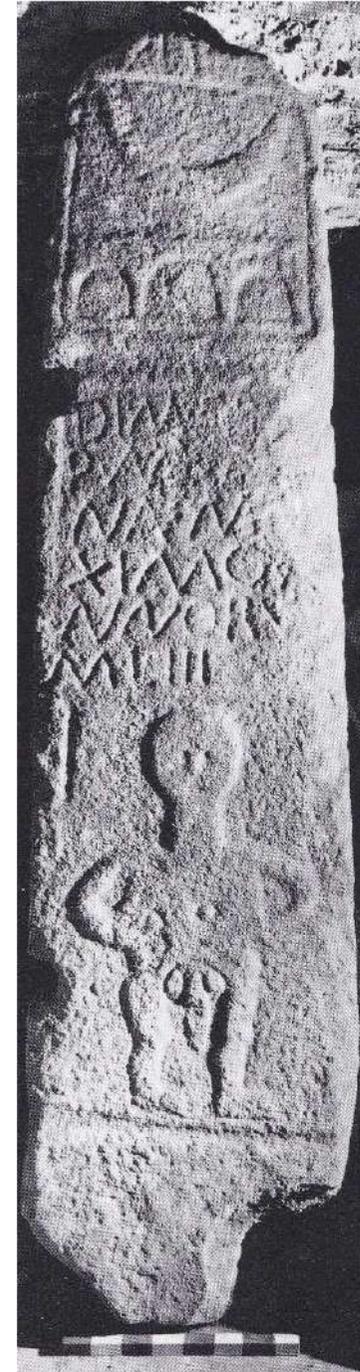

“O valente Brandomil” (*le nôtre Asterix?*) e “o esquivo romano”, poesía épica de Eduardo Pondal (1886)

Inscrição funeraria romana ós deuses Manes
da tumba de Fabricius Saturninus (Brandomil)

Estela funeraria romana ós deuses Manes
(S. Cosme de Antes, preto de Brandomil)

**Necrópole romano-sueva
de Tines (séculos I-VI)**

**Escavacións e fotos de M.
Chamoso Lamas (1951)**

**1986: descubrimento
tumba + esqueleto na
necrópole de Tines**

Estela funeraria de ***Victorinus*** (< Tines)
(o testemuño epigráfico máis
antigo dun cristián
na Gallaecia
(c. 370 d.C.)

“VICTORI / NUS / IN
PACE / ANNORU/
M CXX”

→ hoxe no Museo
Arqueológico de San
Antón (A Coruña)

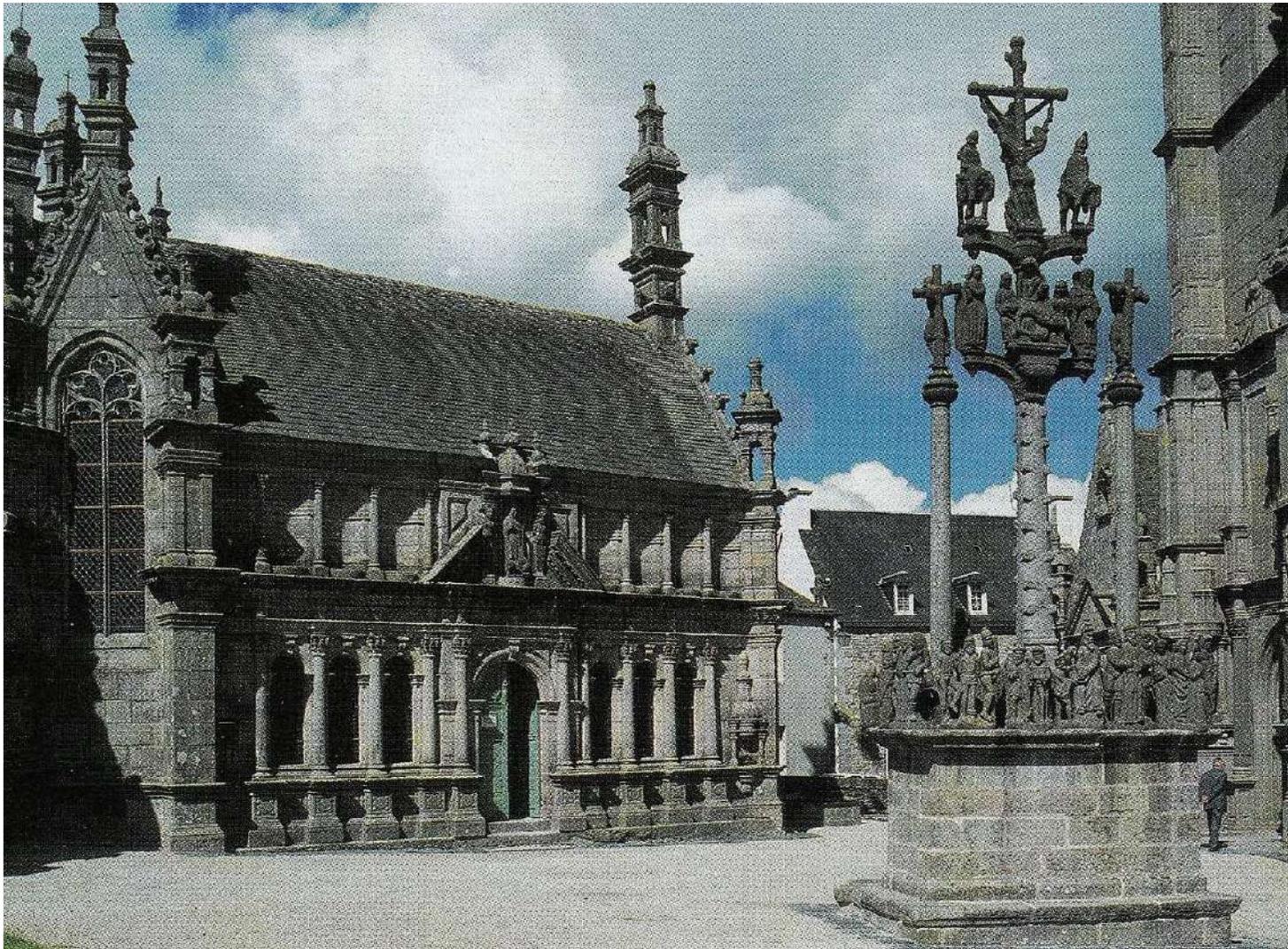
Reino suevo da Gallaecia (411-585), o primeiro reino independente dentro dos límites do Imperio romano. O priscilianismo. (Wikipedia)

6ª conexión: os adros parroquiais

Adro parroquial galego: igrexa + cemiterio + cruceiro
(versión modesta do “**enclos paroissial**” bretón)

Enclos paroissial de Saint-Thégonnec: chapelle ossuaire, tombes, calvaire, église

Nos camposantos galegos tamén había *osarios*, pero nada monumentais...

Adro parroquial de Baio

Novo cemiterio de Fisterra (César Portela c. 1996)

Novo cemiterio de San Pedro do Allo (Zas), 2006

Fidel Fernández Bello (párroco)

Francisco Mato (arquitecto)

Único cemiterio cuberto.

Materiais do país (pedra, madeira, tella romana...)

Cada familia, un departamento con chave

Letras co nome do defunto, todas iguais

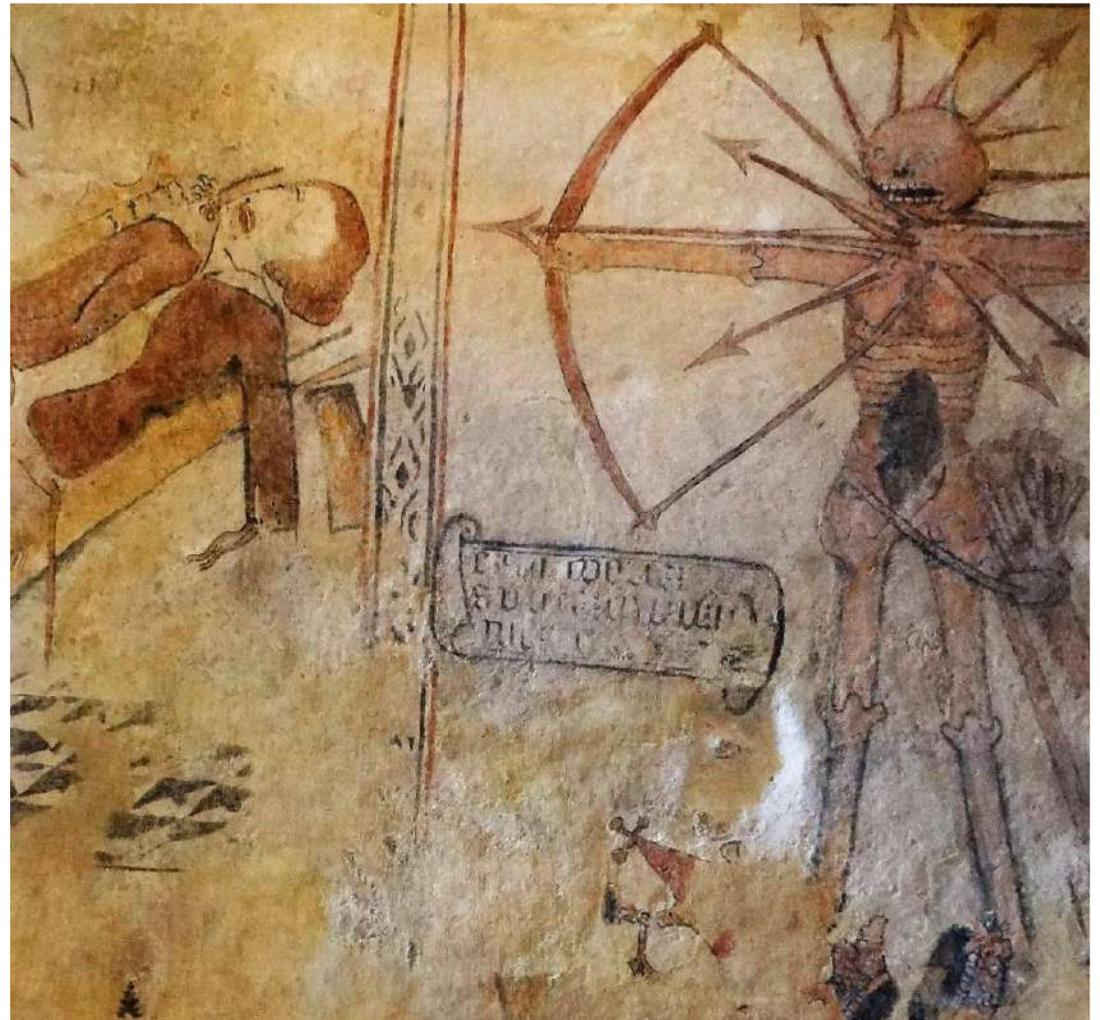
Novo cemiterio municipal de Dumbría: “o Cemiterio de Cores”

(estilo neoplasticista)

Arquitecta: Rosana Pichel , 2012

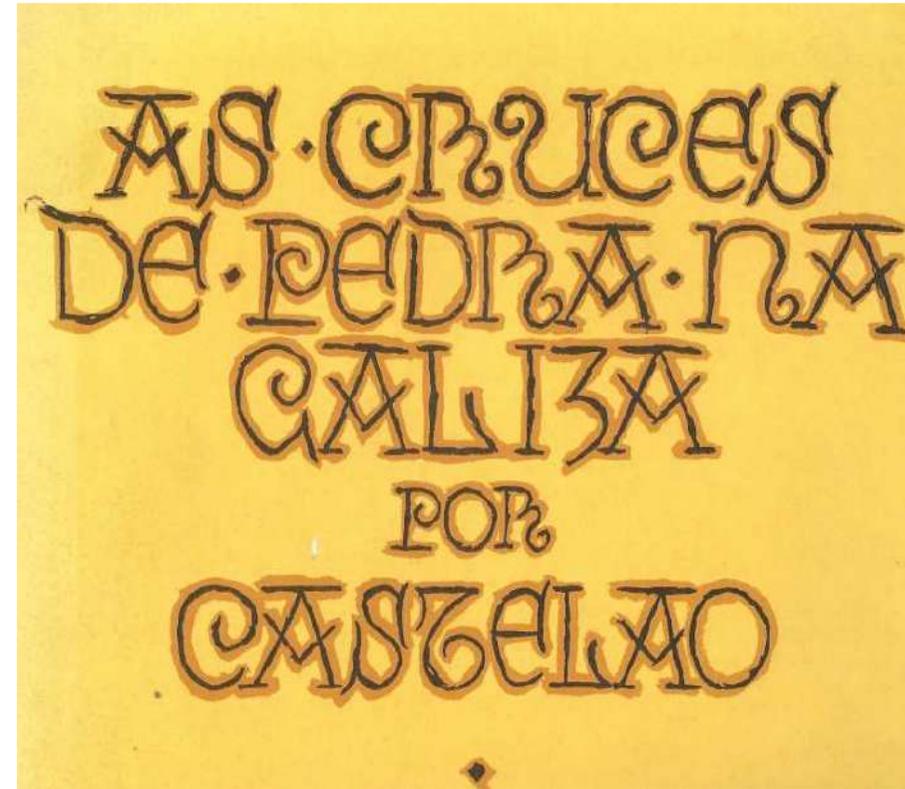
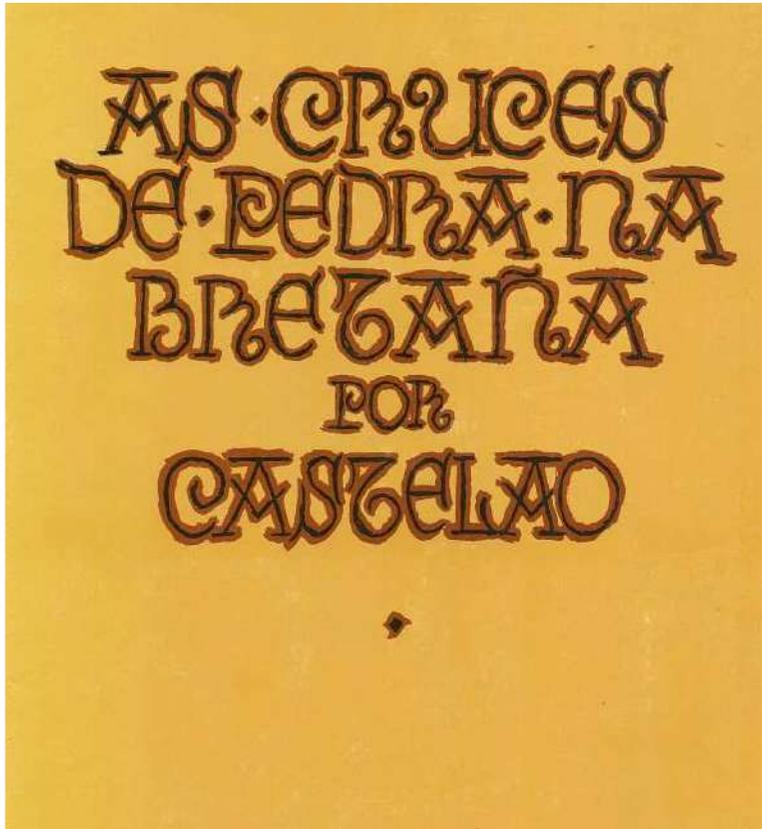

Representación da Morte (**Ankou**), na igrexa de La Martyre (Bretaña)

O carpinteiro preguiceiro [*charpentier fainéant*] e a **Morte** (Moraimé-Muxía, séc. XVI)
→ *Les péchés capitaux*

7ª conexión: cruceiros (*croix ornées*) en adros parroquiais, camiños e encrucilladas

Alfonso R. CASTELAO:

As cruces de pedra na Bretaña (1929)

As cruces de pedra na Galiza (1950)

Castelao nunca vira tantos cruceiros como na Bretaña: un bispo de Saint-Pol-de-Léon mandara facer 5000 na súa diocese (!)

7ª conexión: cruceiros en adros parroquiais, camiños e encrucilladas

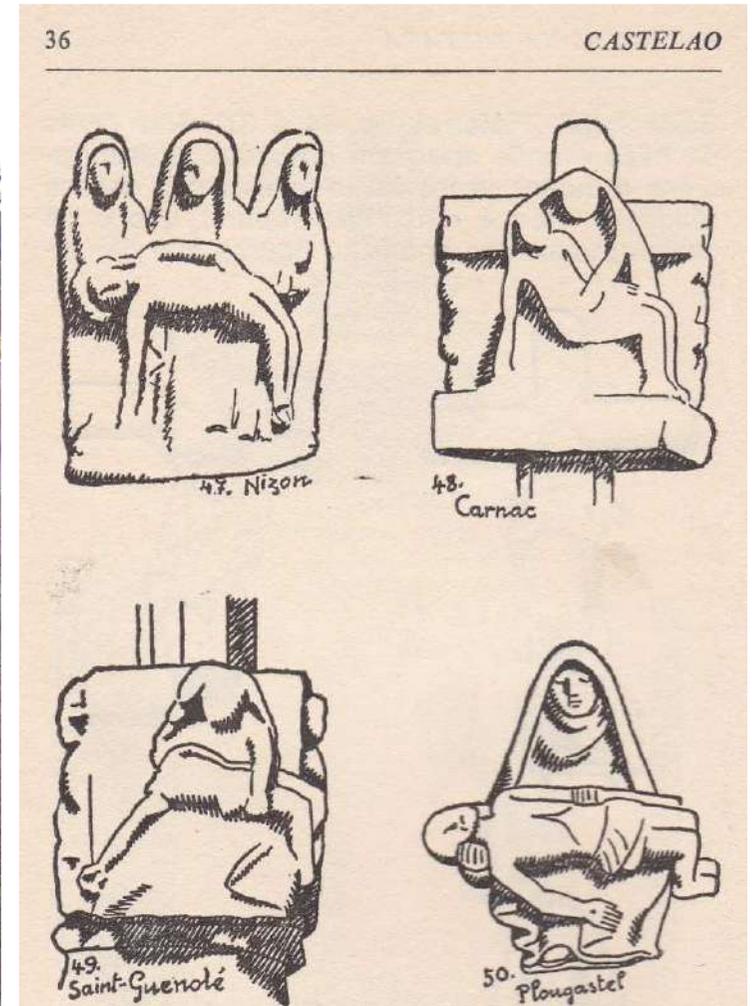
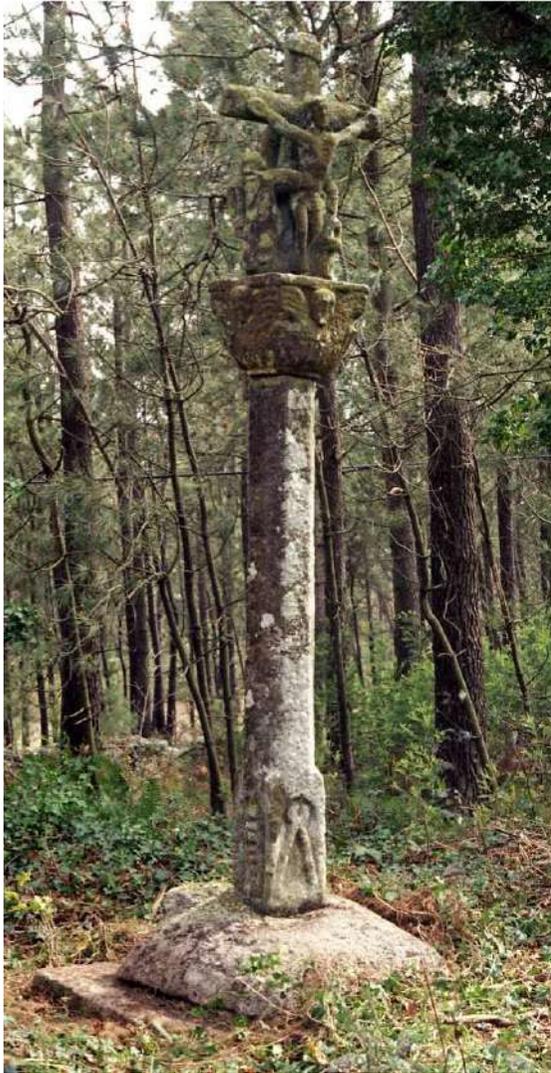
Santa Mariña de Paizás (Vimianzo), séc. XVII

Caveiras, tibias...; elementos da **Morte** na base dalgúns cruceiros

No anverso: Cristo crucificado
No reverso: a Virxe ou unha Piedade
(tamén na Bretaña)

No anverso: Cristo crucificado
No reverso: a Virxe ou unha Piedade

Piedades bretoas (Castelao 1929)

Cruceiro da Devesa (Bamiro): crucificado (aº)
e Piedade ou V. Angustias (rº)ha

cruceiros en adros parroquiais, camiños e encrucilladas

Dous dos 18 cruceiros **máis antigos** de Galicia (góticos):
Cruceiro de Fisterra (séc. XV) - Cruceiro dos Santos (Bamiro), séc. XIV-XV

Cruceiro dos Santos (Bamiro-Vimianzo), sécs. XIV-XV

**Anverso: Cristo, a Virxe, san Xoán
+ un frade orante + un anxo**

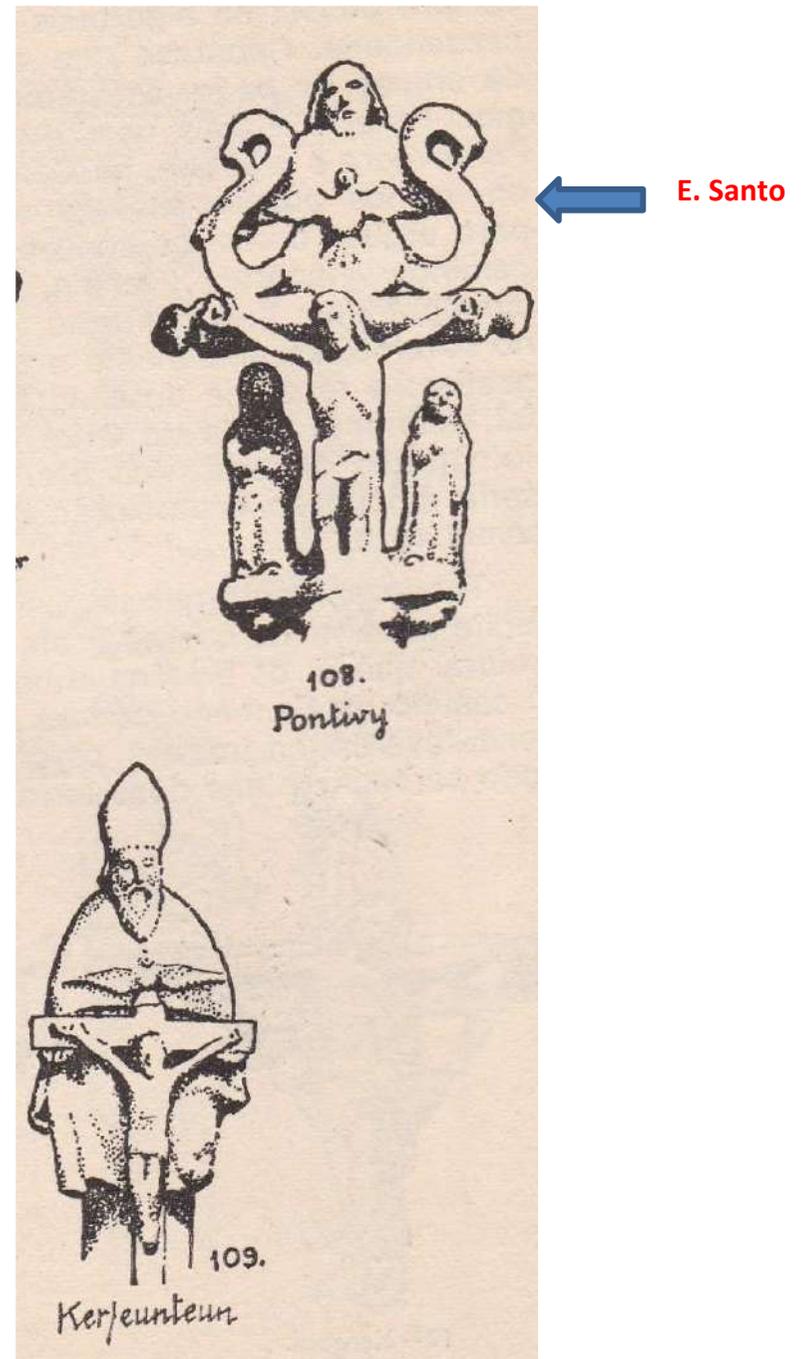

**Reverso: unha Trindade (*la Trinité,
iconographie exceptionnelle*)**

Trindade do cruceiro dos Santos (Bamiro)

Trindades de Pontivy e Kerfeunteun (Bretaña), debuxadas por Castelao en 1929

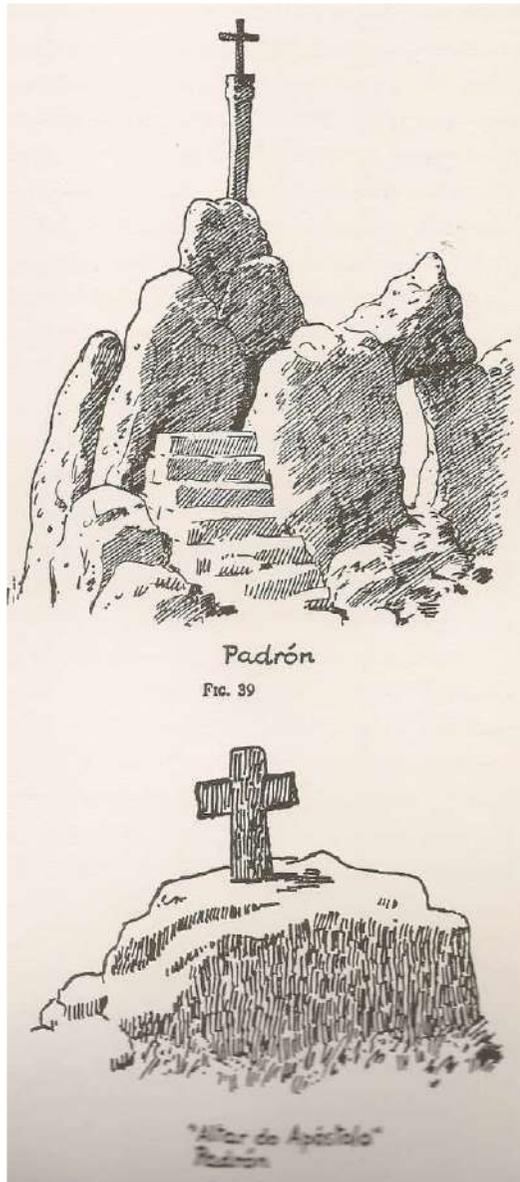
CRISTIANIZACIÓN DE CULTOS ANTIGOS?

Cruz da Pedra da Serpe (Gondomil-Corme, Ponteceso)

[foto JM. Laredo C.]

CRUCES CON LENDA: PEDRA DO FRADE (BERDOIAS-VIMIANZO)

1. Debuxos de Castelao (1950)
2. Pedra do Frade (Berdoias-Vimianzo) [foto R. Mouzo]

CRUCES DE DESGRAZAS (MORTES)

- Cruces de desgraza
(Terra de Soneira) [fotos
XMLS e M. Vilar]

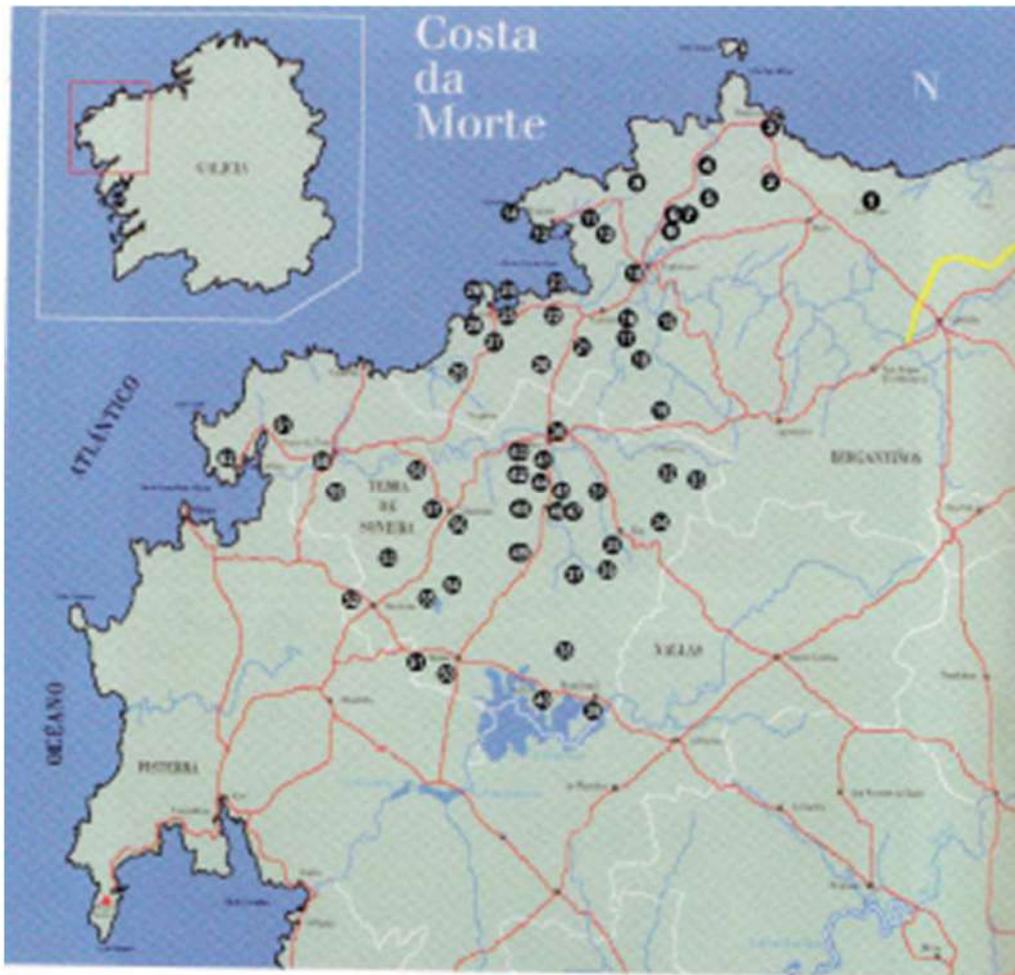

Cruces de percebeiros mortos na Punta do Roncudo (Corme)
Son cruces da desgrazas, recordos de mortos nese lugar

Percebeiros galegos (foto Gabriel González; www.flickt.com)

(gal. percebe = fr. *pousse-pied*)

Os cruceiros máis sobranceiros da Costa da Morte:
I (J.Mª Laredo e X.Mª Lema); II (Manuel Vilar)

8ª conexión: os *pardons* bretóns e a nosas modestas procesións en romaxes

***Pardon* de Sainte-Anne La Palud** (Wikipedia)

Procesión dunha romaxe galega

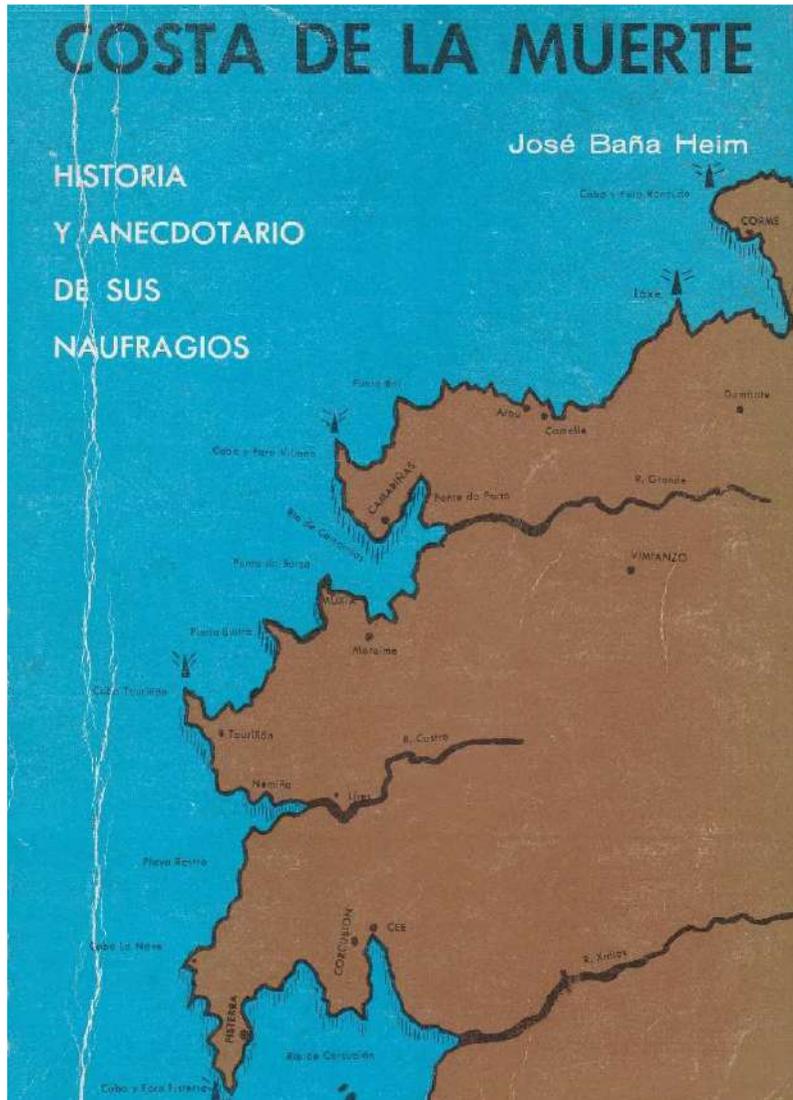
Os hórreos (*greniers*): **nova conexión?** Existen na Bretaña?

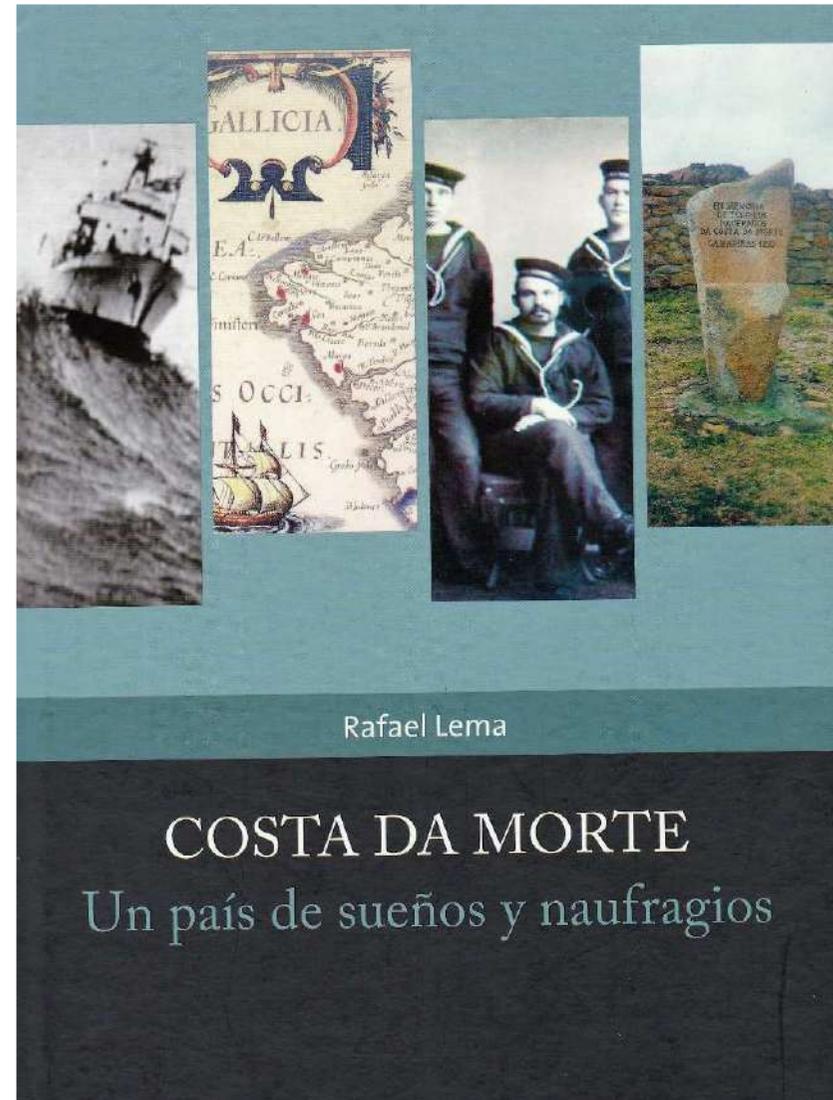
Para algúns estranxeiros: **capelas** ou **panteóns funerarios** familiares

9ª conexión: os naufraxios

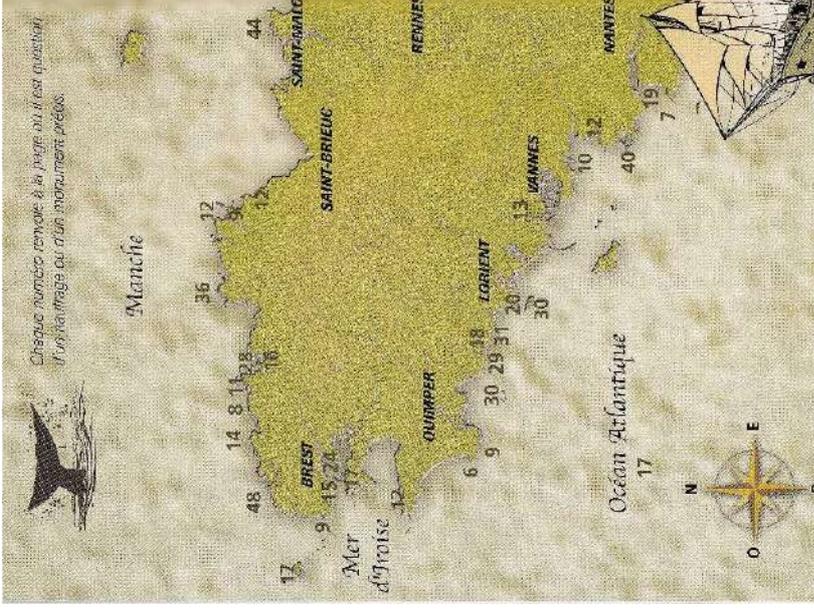
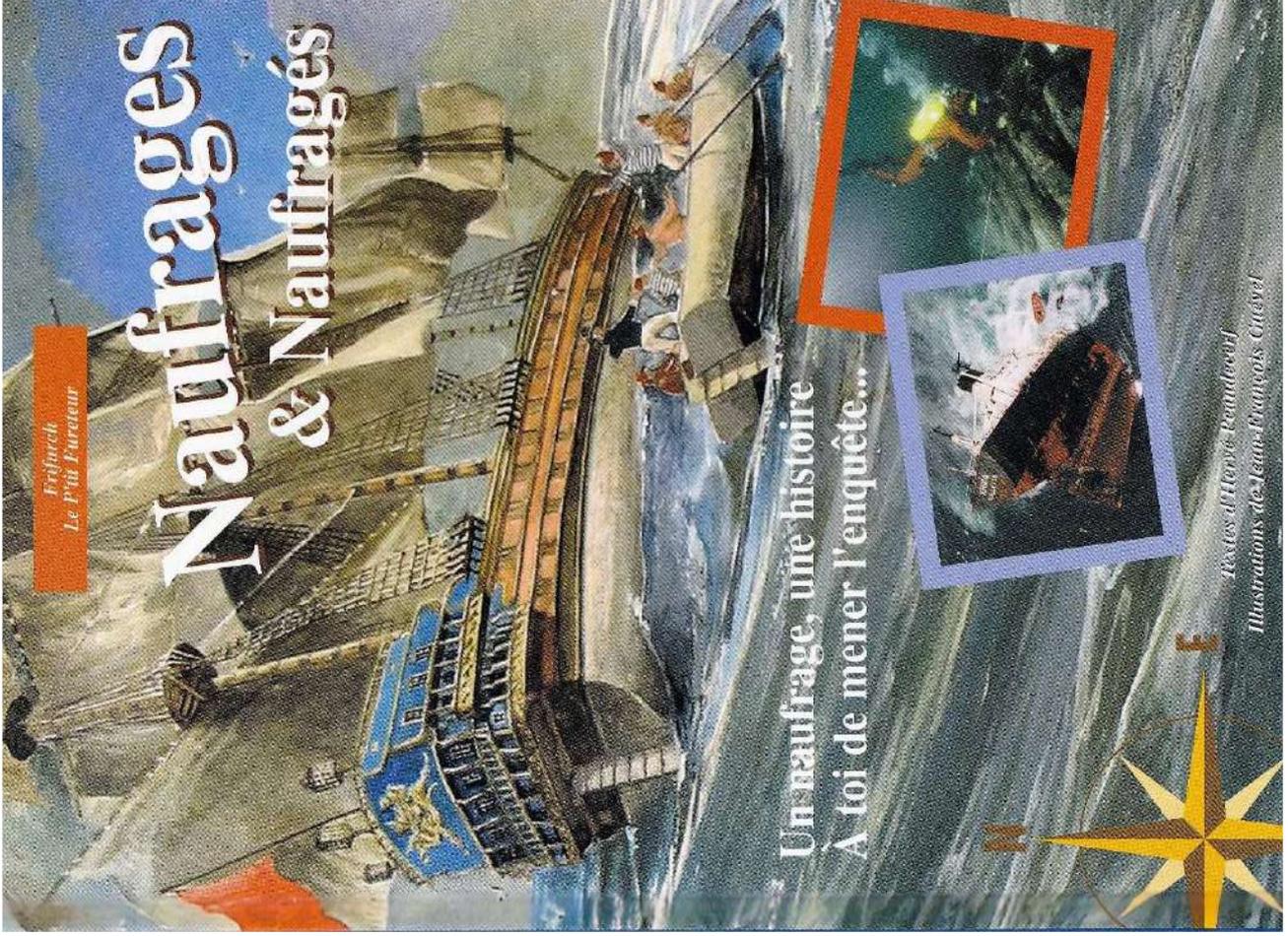
O NOME TÉTRICO DA COSTA, DEBIDO ÓS SEUS MÚLTIPLES NAUFRAXIOS, DESDE TEMPO INMEMORIAL

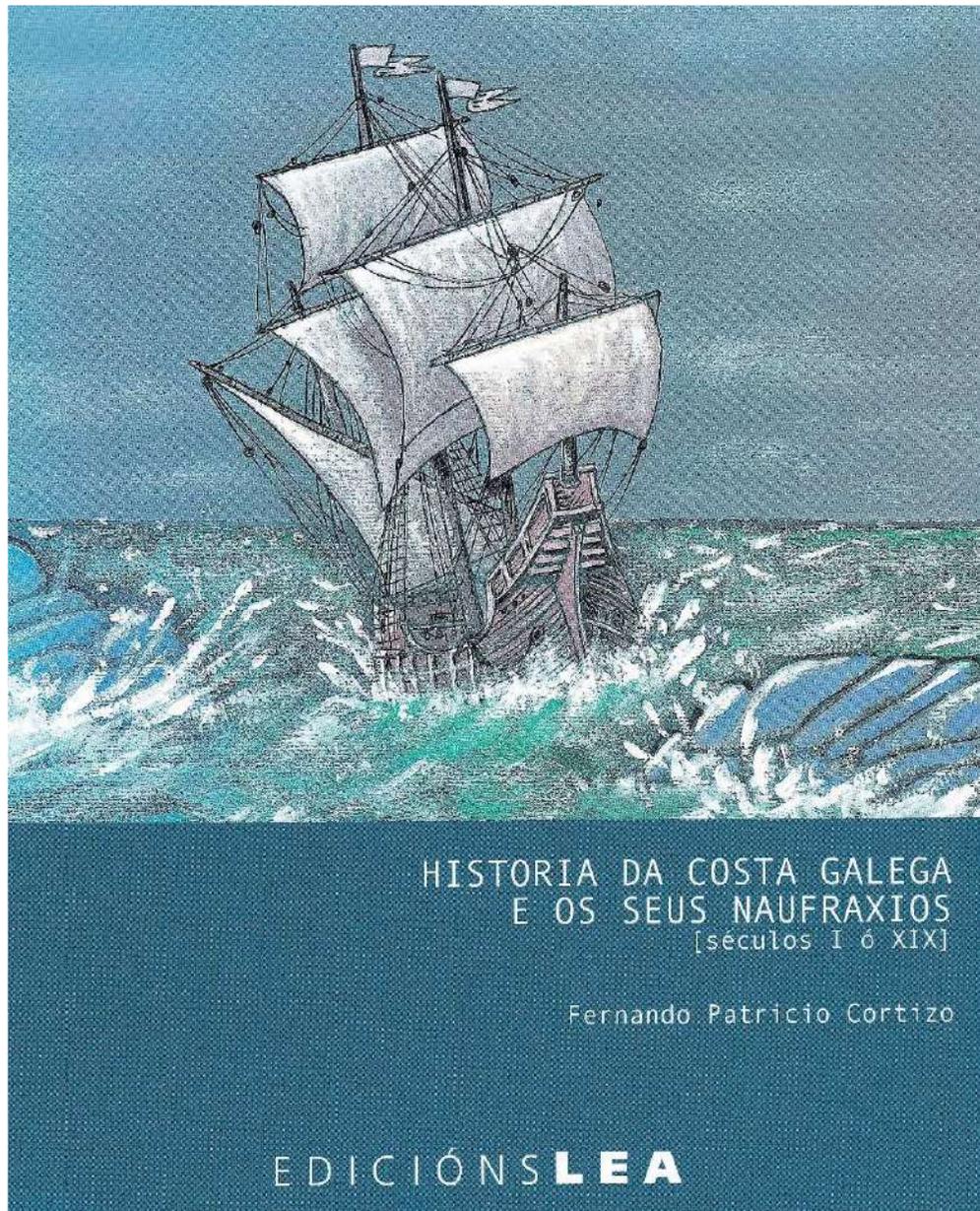
1980

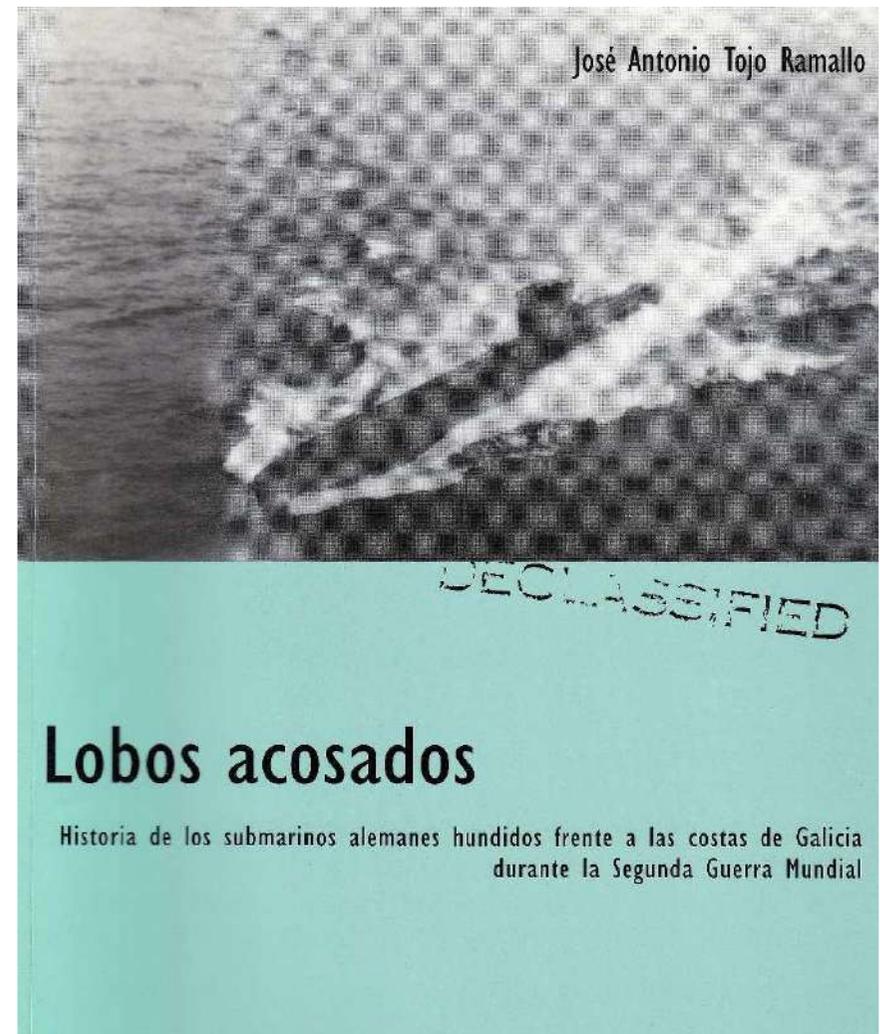
2011

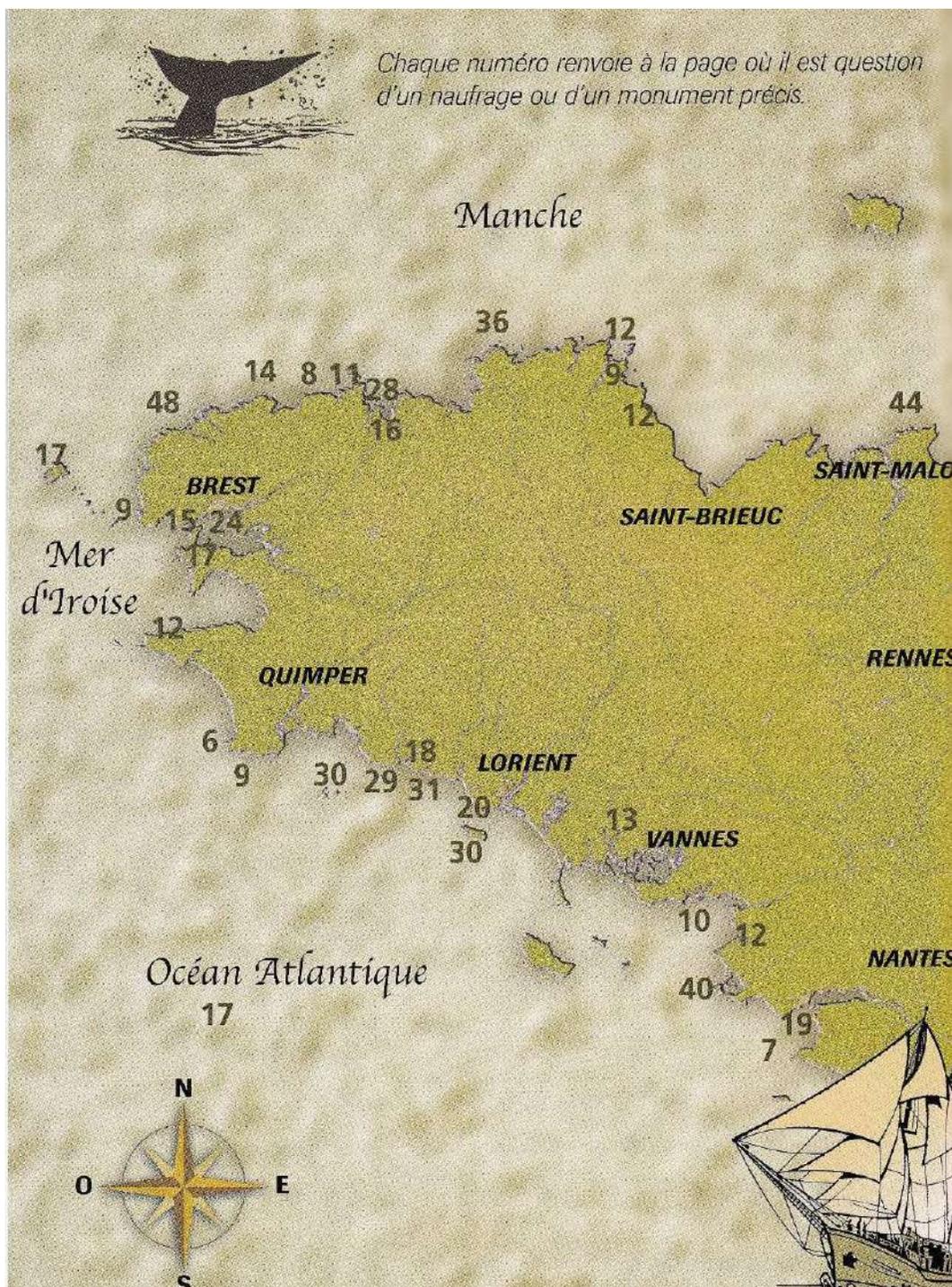
Chaque numéro renvoie à la page où il est question
d'un naufrage ou d'un événement précis.

2000

2000

**Algúns naufraxios na
Bretaña (1800 km de
costa: *Naufrages et naufragés*,
2006)**

La Galice: 1.498 km de costa

Museo da Pesca (Fisterra). Guieiro: Alexandre Nerium (mariñeiro e poeta)

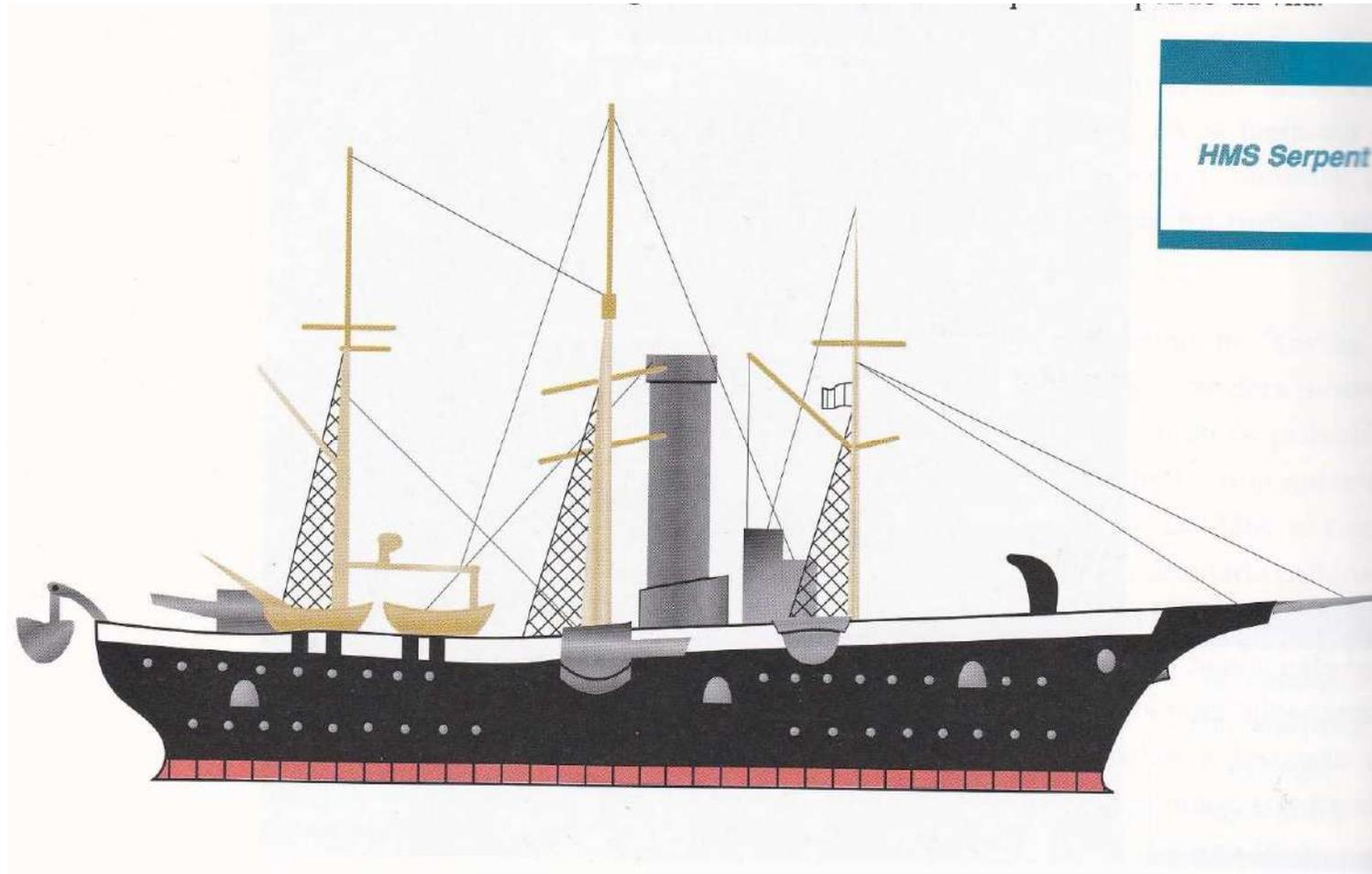
Naufraxio do *Nil* (Arou, 1927) e do *Boris Sheboldaef* (Camelle, 1934)

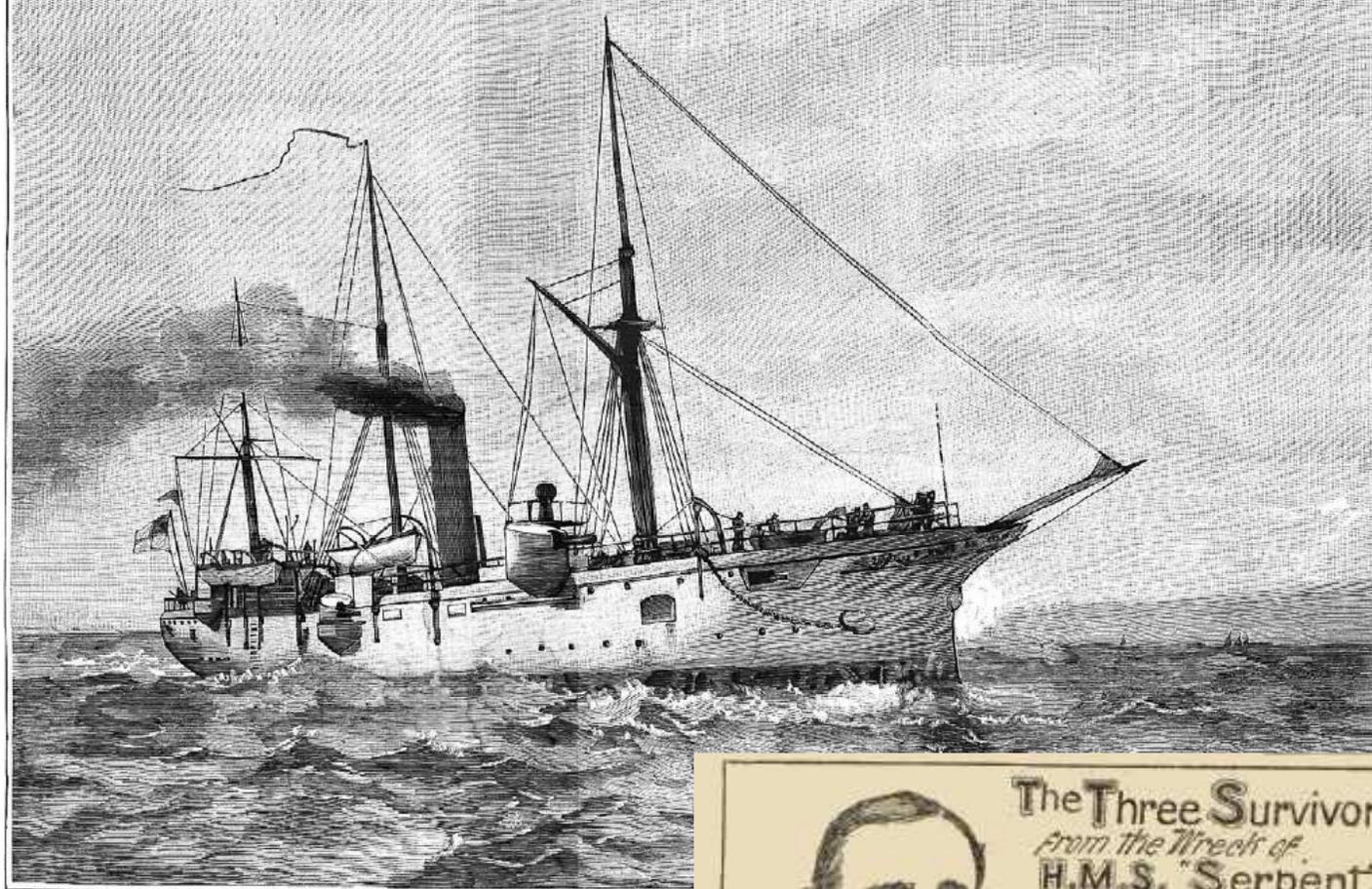
Asociación O Camiño dos Faros: <https://www.caminodosfaros.com/>

<https://rutadelosnaufragios.com/?event=serpent>

Naufraxio bo buque británico *HMS **Serpent*** (10 de novembro de **1890**, 11 da noite): 175 tripulantes; só se salvaron 3.

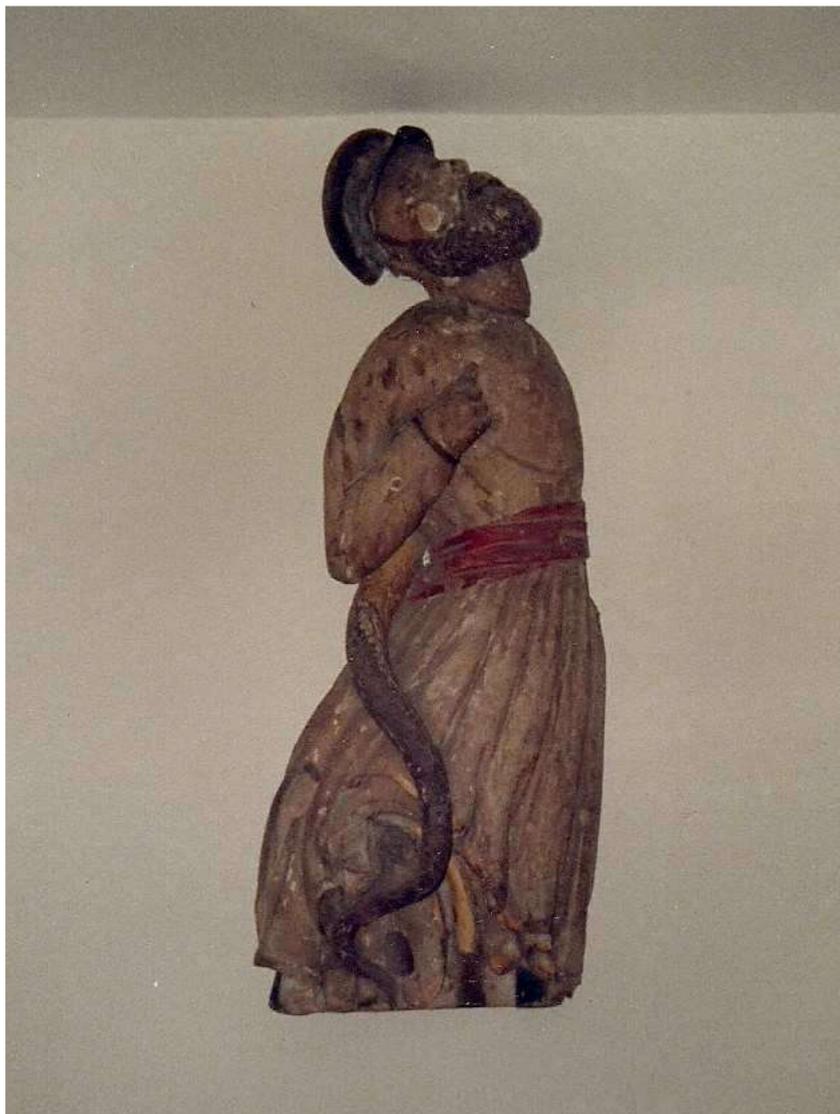
(debuxo: F. Patricio Cortizo, 2000)

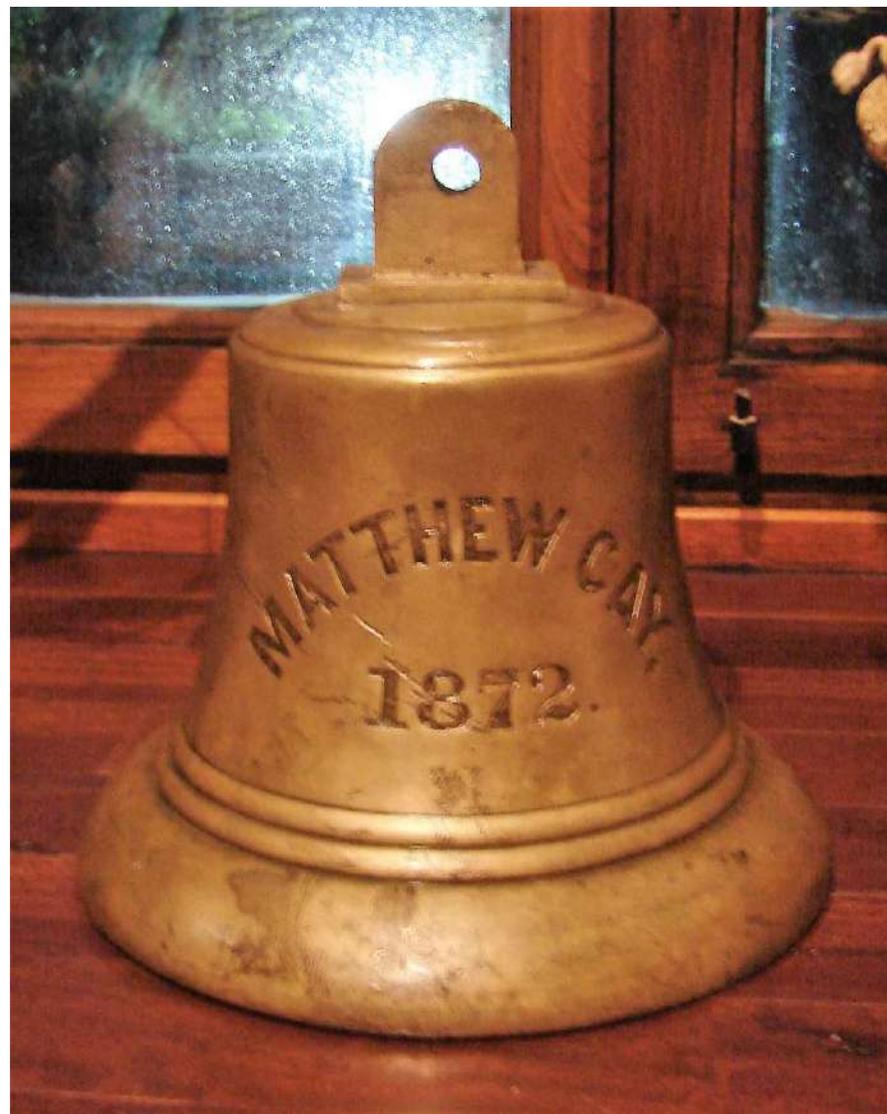
HMS Serpent (Aemetblog)

(Wikipedia)

**Mascarón de proa do *Serpent*
(propiedade particular), 1890**

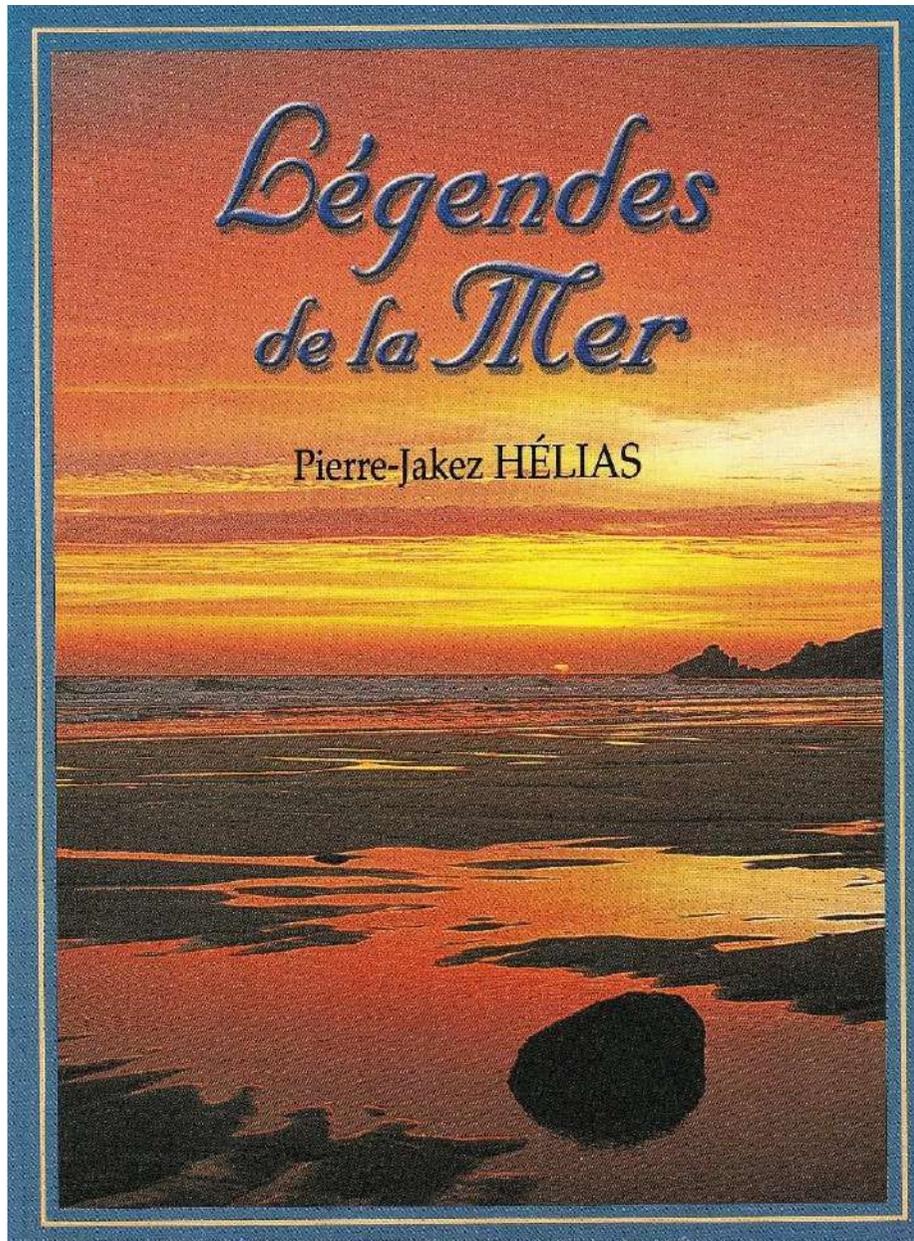
**Campá do *Matthew Cay* (1872). Museo
da Pesca de Fisterra**

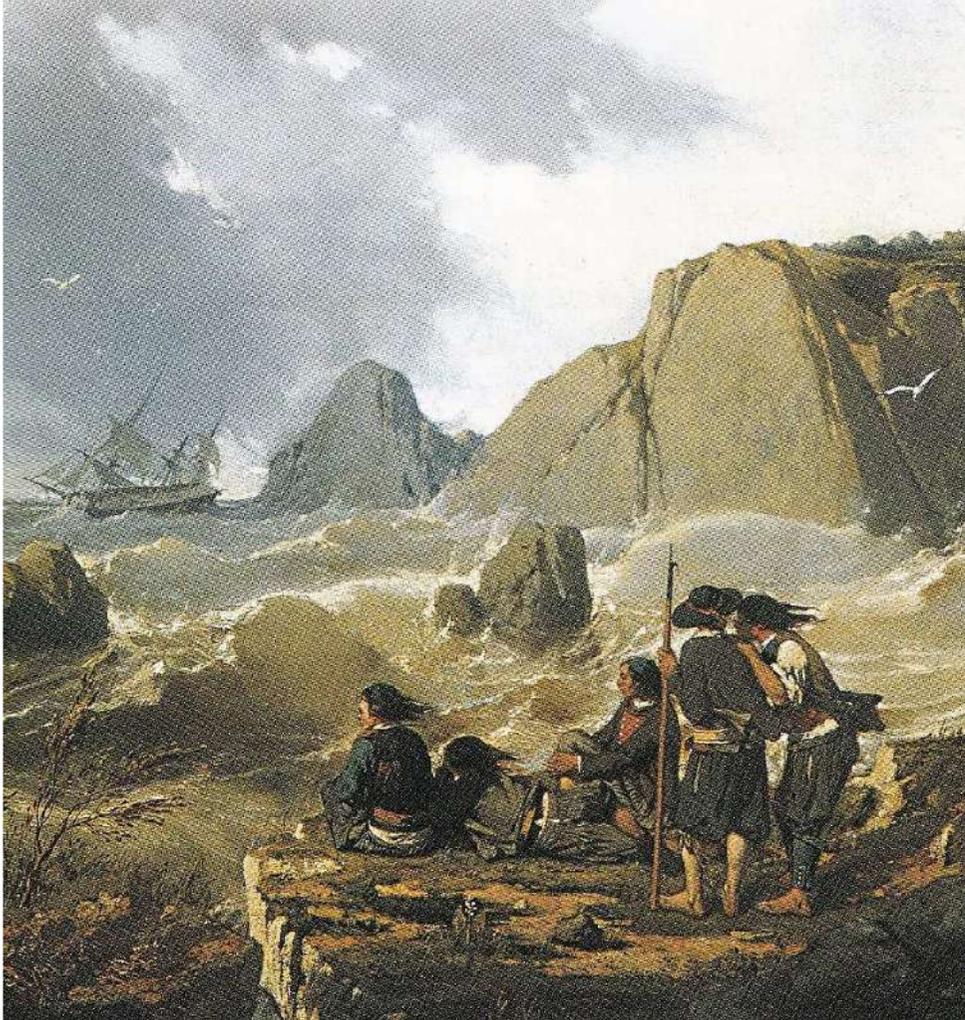

(R. Mouzo: *A Terra de Soneira, no corazón da Costa da Morte*; 2010)

10ª conexión: as lendas (especialmente as do mar, pero non só)

Lendas (tráxicas) parecidas:

**Raqueiros: saqueadores de ‘crebas’
(restos de naufraxios): *pilleurs d’épaves***

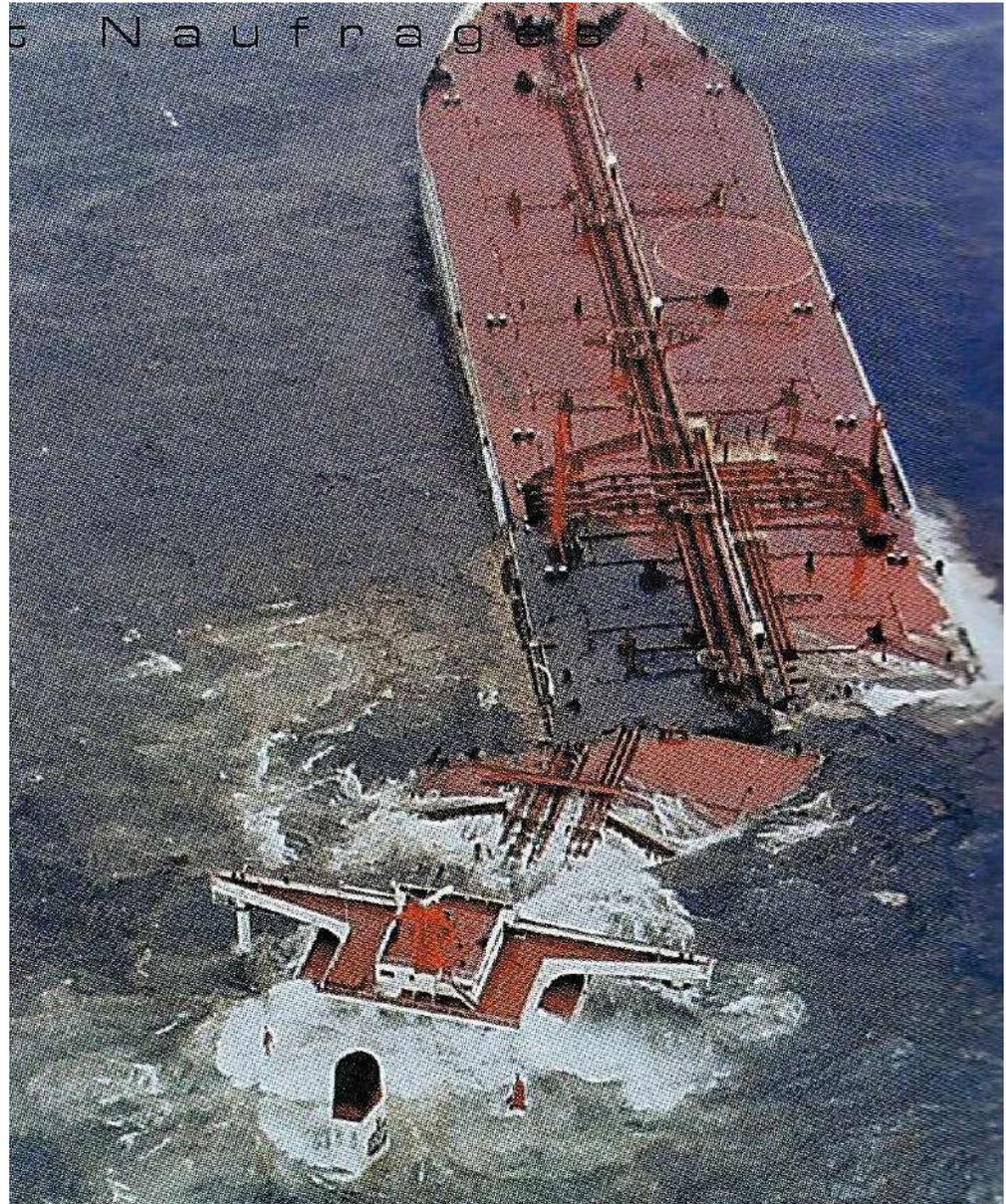
**Supostos provocadores de naufraxios
(*naufrageurs*)**

**Luces enganosas na costa (*feux
trumpeurs*)**

**“*une vache promenant à ses cornes un
fanal mouvant*”**

etc.

11ª conexión: as catástrofes ecolóxicas das mareas negras

Naufrage pétrolier *Amoco Cadiz* (mars 1978)

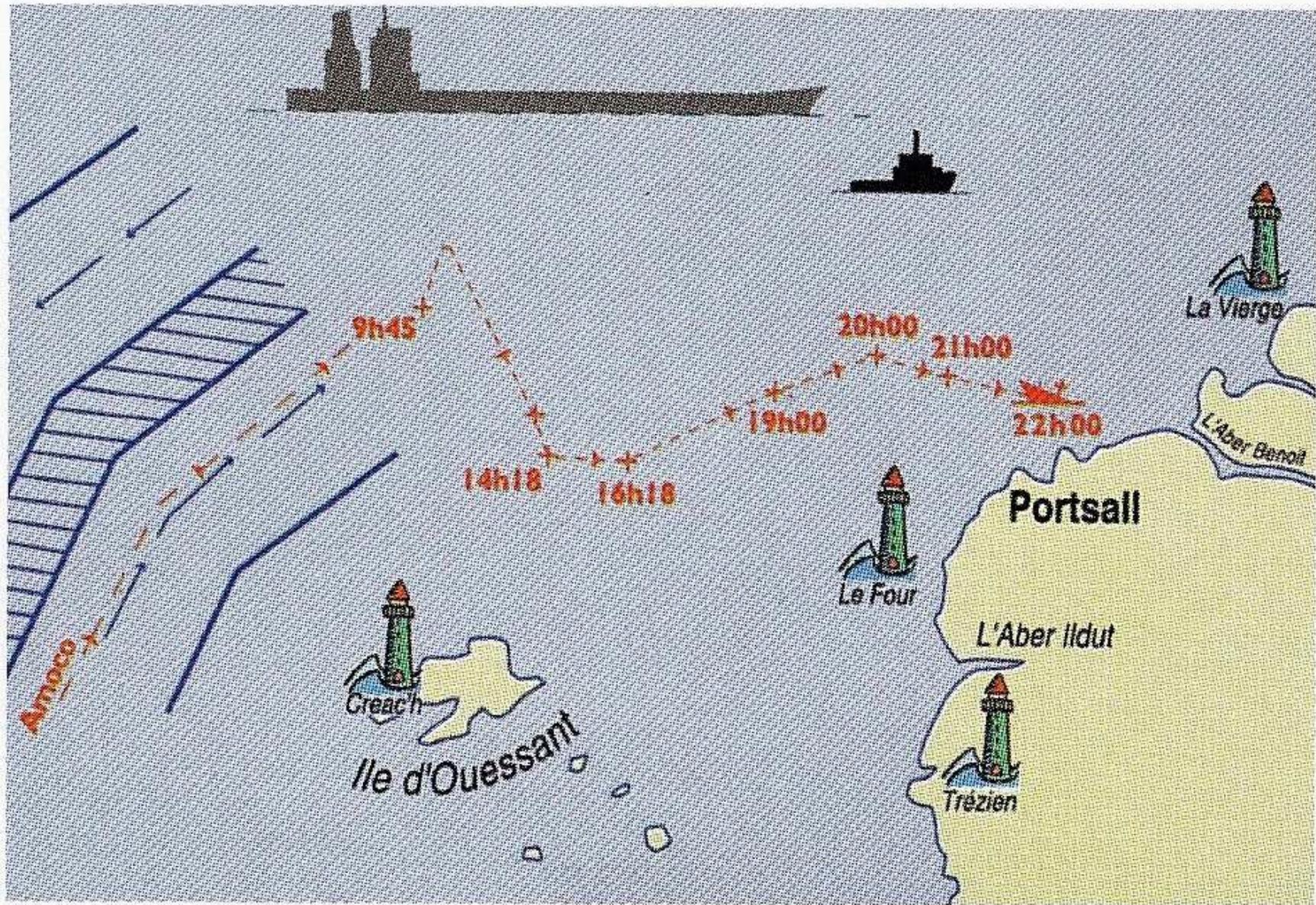
Naufraxio e marea negra do petroleiro *Prestige* (13-19 de novembro de 2002)

Foto: *La Voz de Galicia*

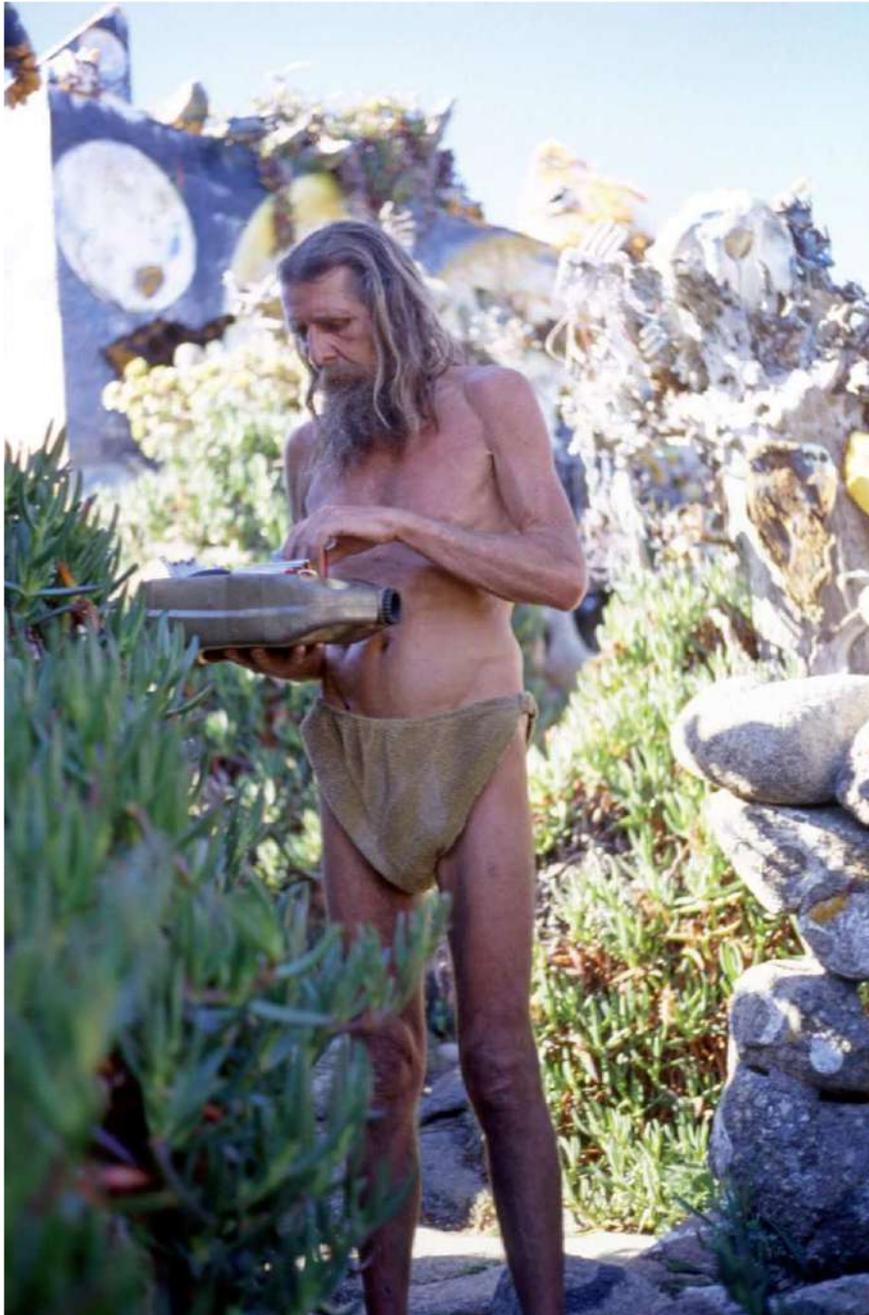
(Foto: cartv)

Amoco Cadiz: le dernier voyage

A derrota errónea do *Prestige* (13-19 / 11/ 2002) [boletín *O Umia*, nº 8, 2023]

O asceta (e artista das *crebas*) Manfred Gnädinger (Man, o alemán de Camelle)

Desesperación de Man pola marea negra do *Prestige*. Falecería uns días despois, o 28-12-2002 (foto J. M. Casal – *La Voz de Galicia*) .

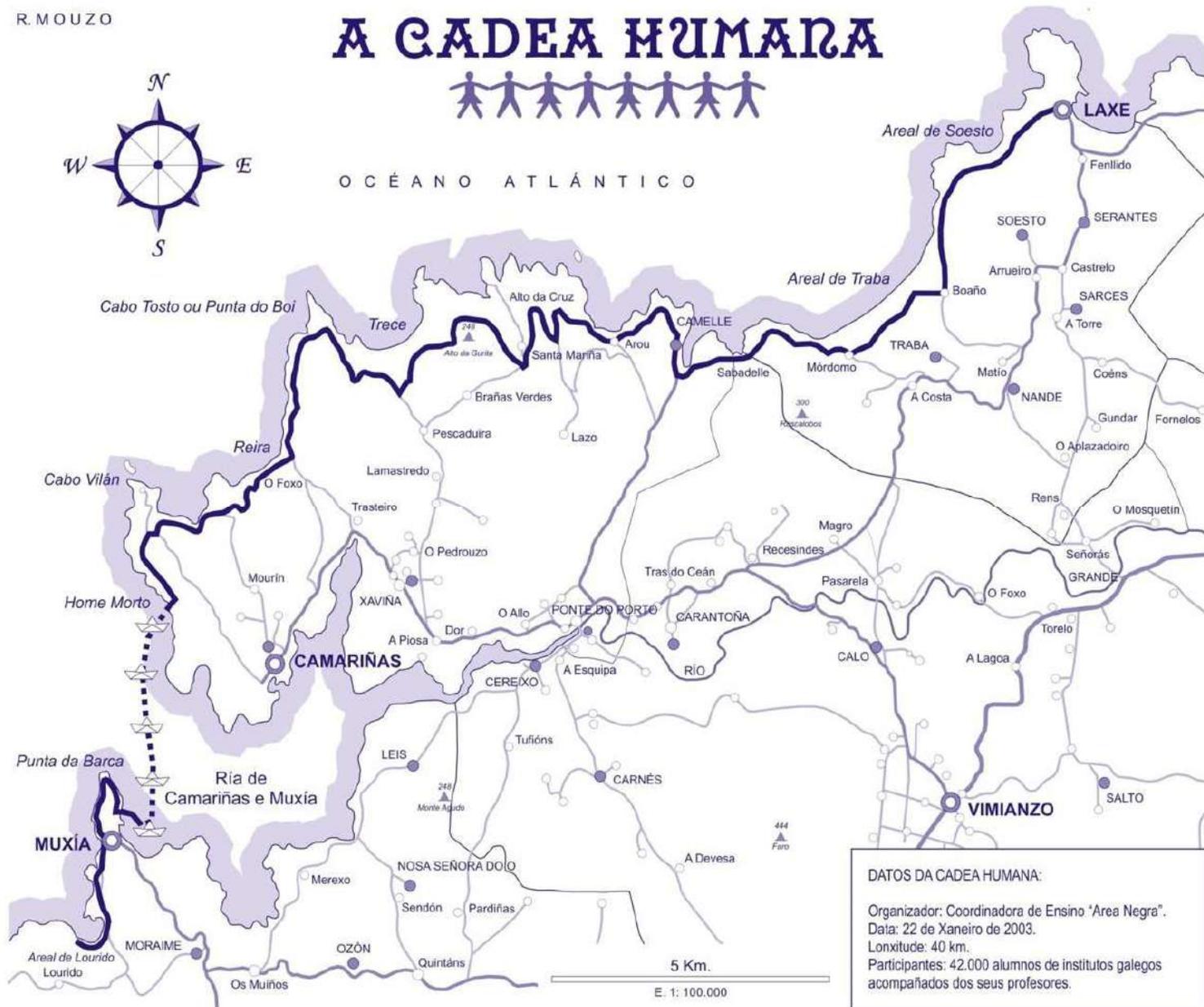
**Grandes manifestacións de protesta en Galicia (Santiago 1-12-2002)
+ Cadea humana de **40.000 escolares** de toda Galicia**

A **Cadea Humana en protesta polo verquido do *Prestige* (22-01-2003).**
Foto J. M. Casal (*La Voz de Galicia*)

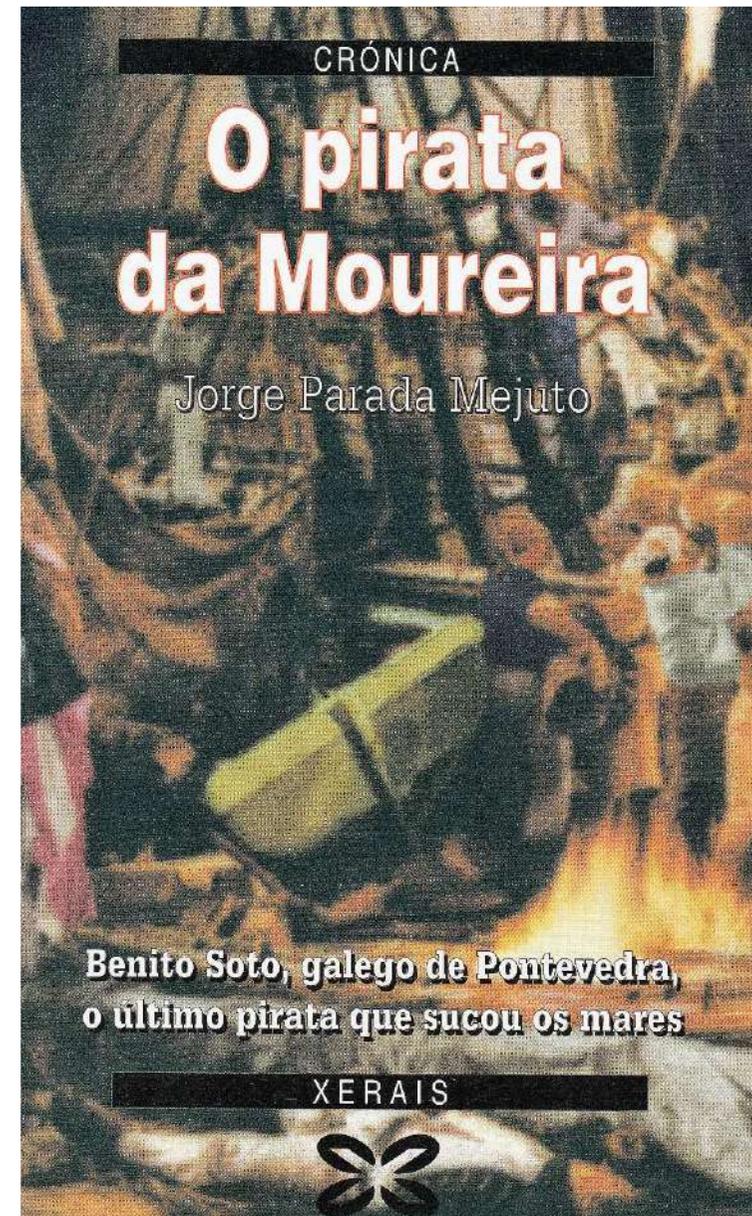
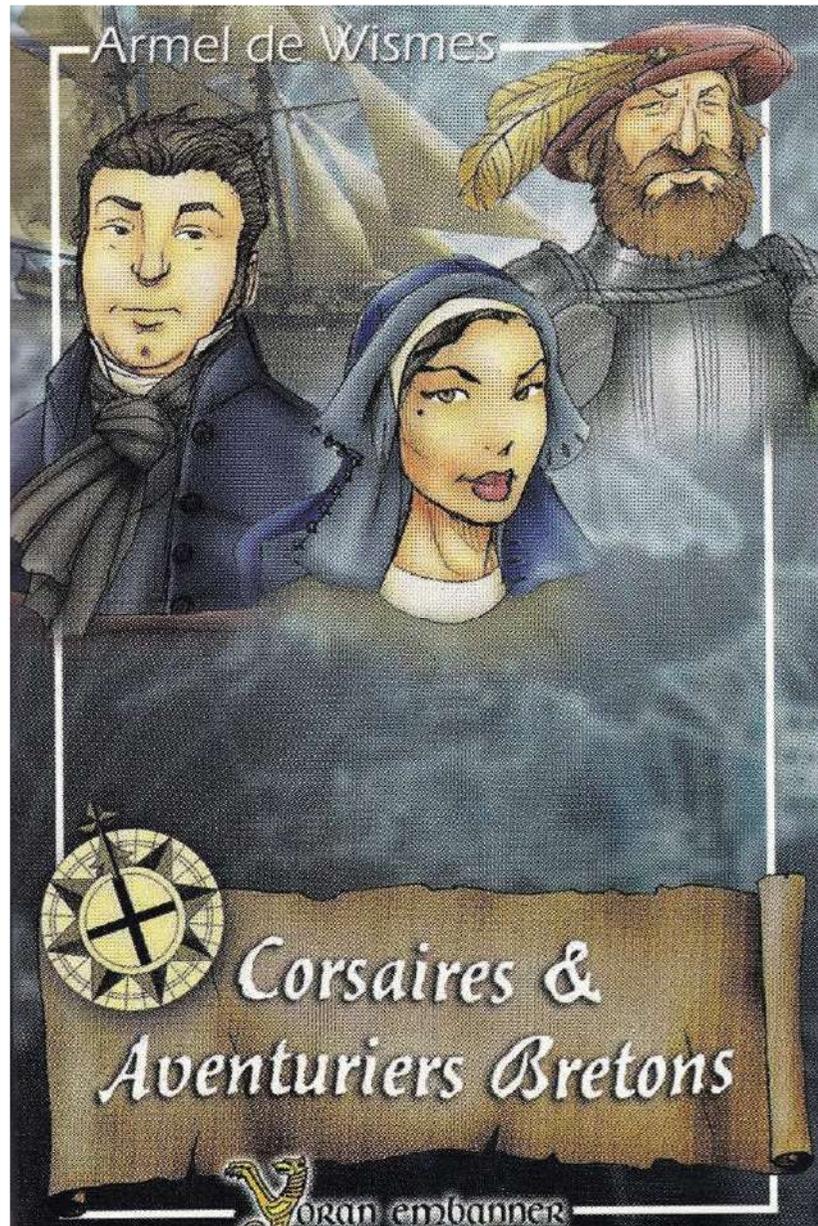
R. MOUZO

A CADEA HUMANA

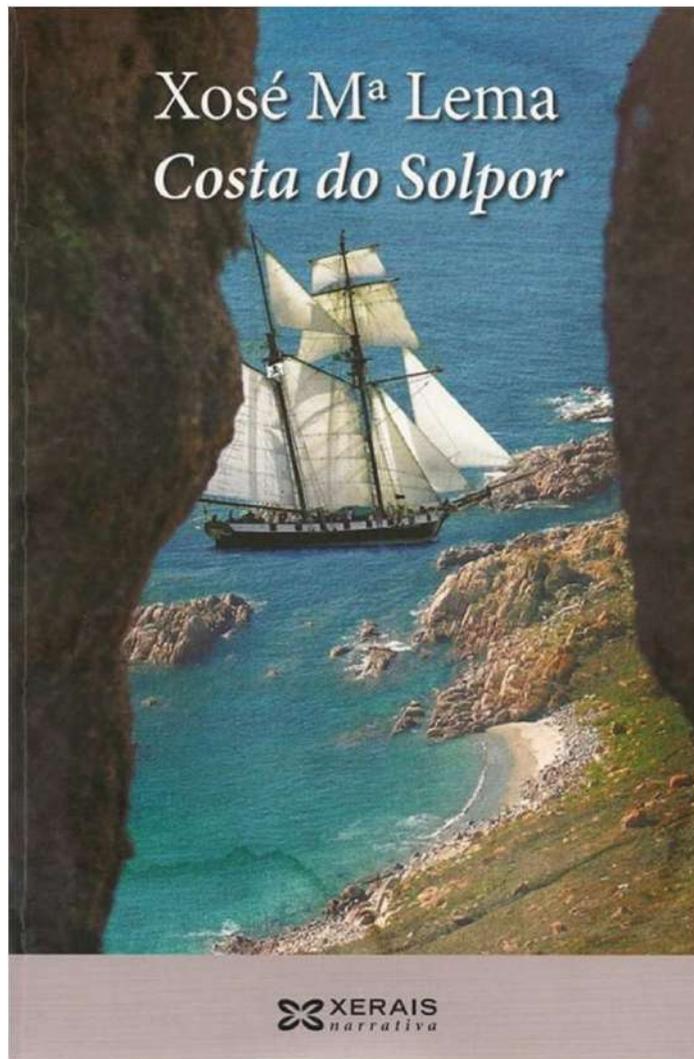

22-01-2003 (mapa: R. Mouzo en *A Terra de Soneira, no corazón da Costa da Morte*; 2010) **-40 km de costa-**

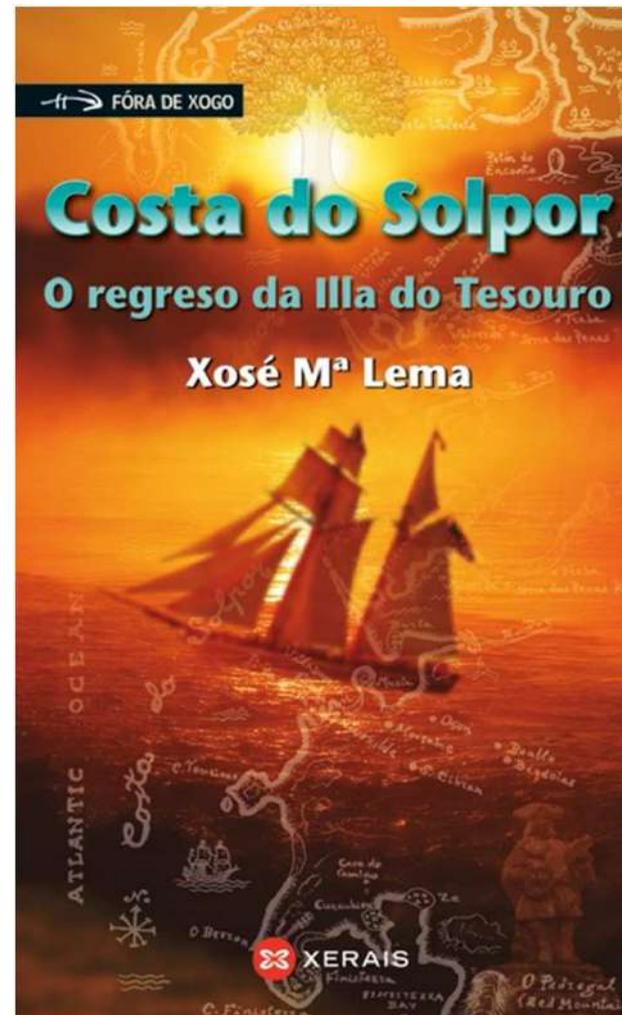
12ª conexión: corsarios e piratas (bretóns e galegos)

Autocita (pardon!)

2013
(Premio de Crítica Galicia 2014
de Creación Literaria)

2017 (edición xuvenil da colección
'Fóra de Xogo' de Edicións Xerais)

Unha historia: *Costa do Solpor. O regreso da illa do tesouro* (2013)

1761:

unha goleta inglesa, *Hispaniola*, cun fabuloso tesouro a bordo, na súa viaxe de volta a Bristol, a causa dunha tormenta...

- recala na baía de Fisterra para reparar os danos.
- despois será abordada á altura do cabo Vilán por dous navíos piratas con base no porto da Coruña:
  - a balandra *El Trueno*
  - o bergantín *An Ankou*

Algúns tripulantes da goleta *Hispaniola*:

- John Trelawney (armador e almirante)
- Alexander Smollett (capitán)
- Dr. Livesey (médico de a bordo)
- Jim Hawkins (grumete)

bergantín *An Ankou*:

- capitán, **René de Saint-Syr (< de St.-Malo).**
- o seu segundo, Lourenzo de Aboal, galego.
- **tripulantes maiormente franceses (bretóns de St. Malo e da Corniche d'Iroise) e galegos.**
- Non hai maniqueísmo na novela

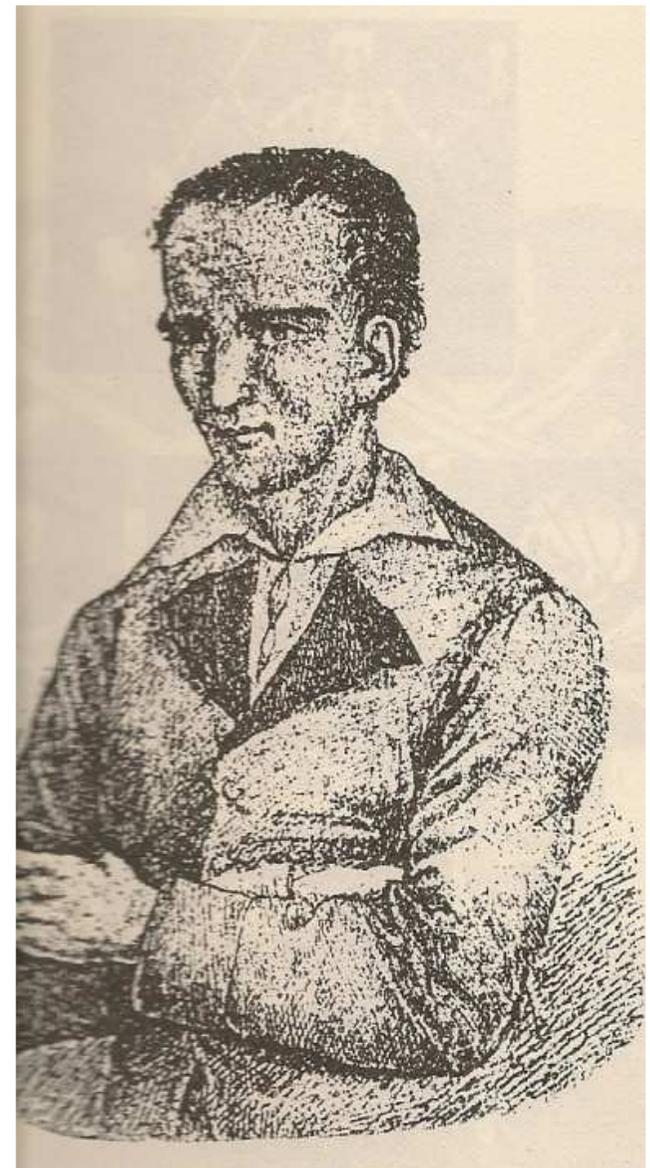
“Ni français ni breton; malouin suis”

“Il est de Saint-Malo; il entend à demi-mot”

“La course est une loterie”

Capitán Saint-Syr, admirador de René de Du Guay-Trouin (1763-1736), estatua *dans les remparts* de St. Malo.

Benito Soto (o pirata da Moureira-Pontevedra), axustizado en 1830

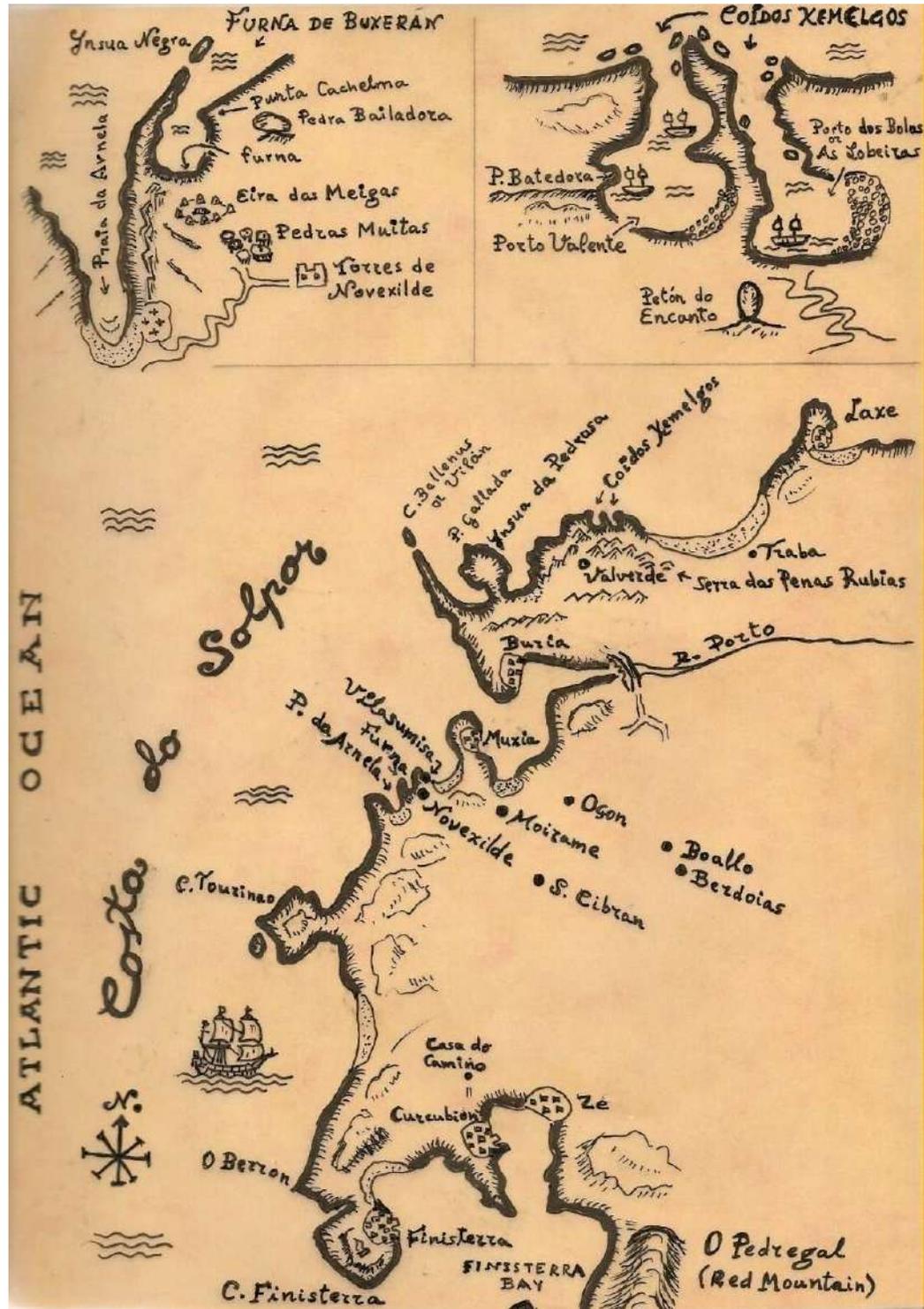
mapa da Costa do Solpor (dos tripulantes da *Hispaniola*), 1761

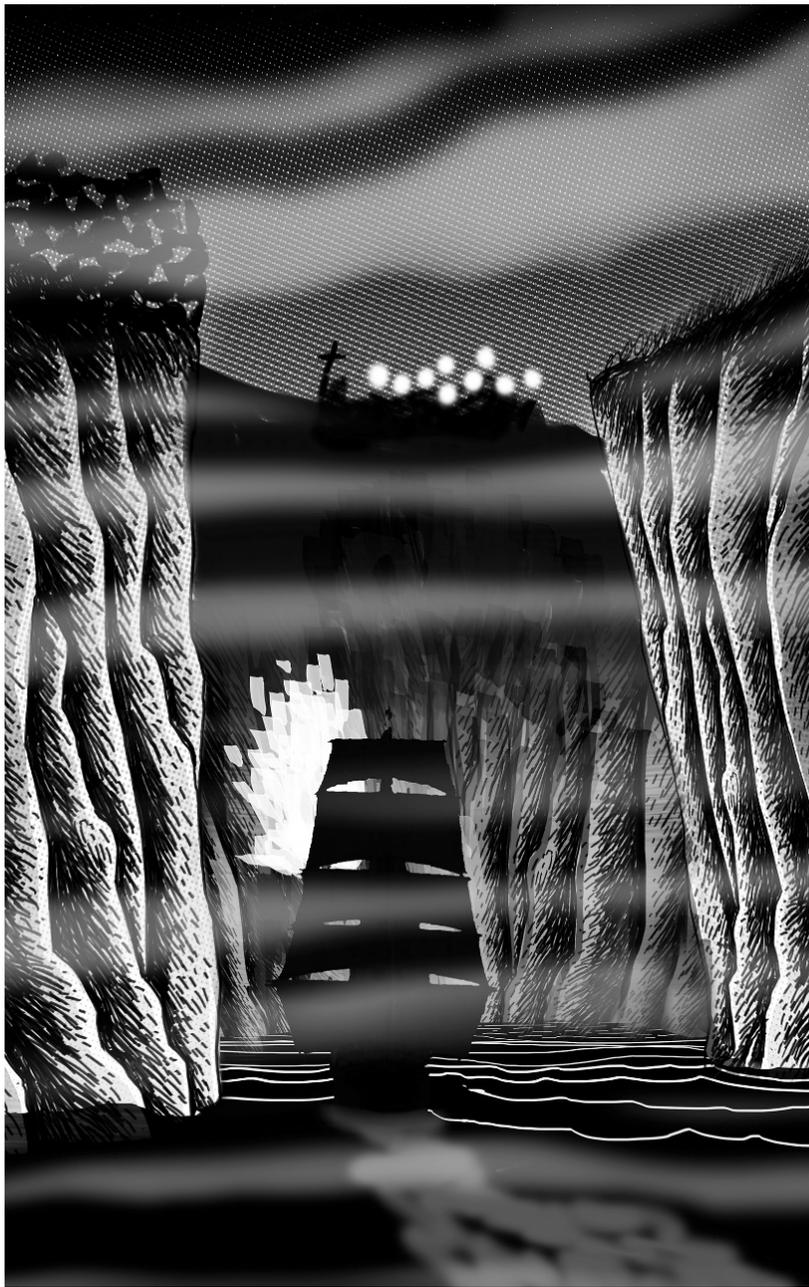
Outros protagonistas (galegos da Costa do Solpor):

- Chavián do Vao (**fillo dun náufrago inglés**)
- Mariña de Lobeira (fidalga)
- O Crego Sabio

(O porto da Coruña tamén foi **porto-base de barcos corsarios** e negreiros: G. de Hijosa, Larragoiti, F. Cañellas, François Barrier...

Ambrosio Álvarez Pardiñas (de Camariñas)

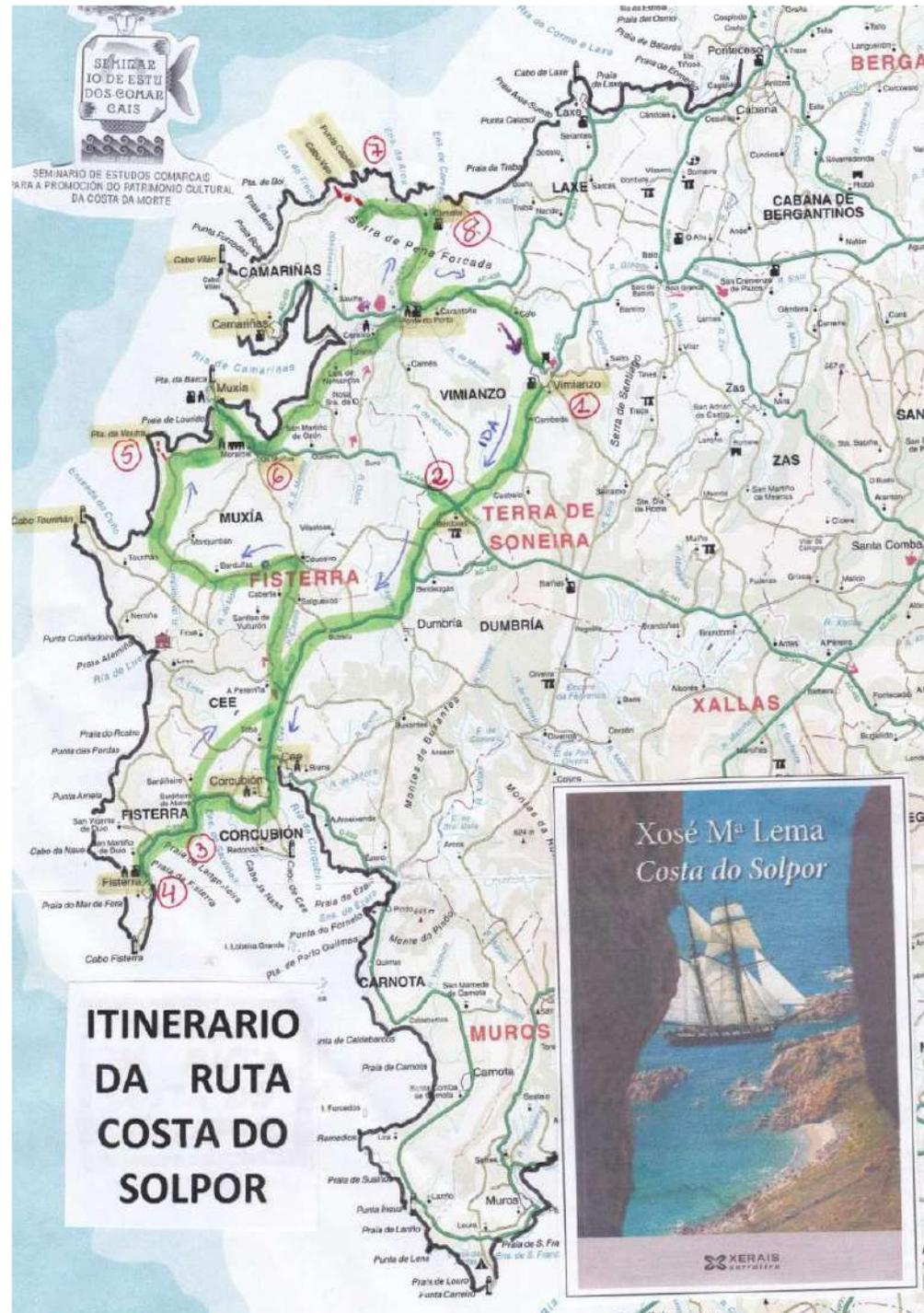
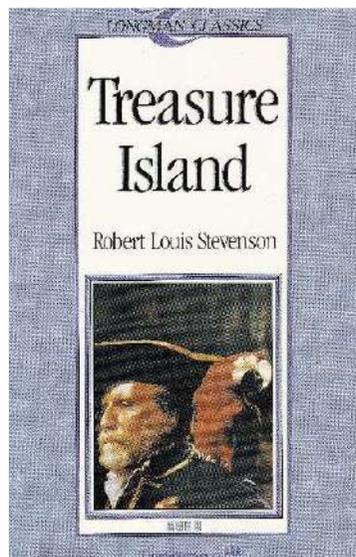
Un episodio na novela (dramatizado polo Crego Sabio) aproveita o temor supersticioso dos piratas galegos e bretóns do *An Ankou*:

- a *Cariquet-ankou* ou carreta da morte bretoa: “Son os *anaon*, as almas dos afogados no mar!”
- = a *Santa Compañía* dos galegos

ITINERARIO case coincidente co que realizaremos:

costa da Camariñas –costa de Muxía- costa de Fisterra

“Costa do Solpor empeza cando remata *A illa do tesouro*”
(Xesús Ferro Ruibal, membro da RAG)

LITERATOS

(POETAS, NOVELISTAS)

Eduardo Pondal

G. López Abente

Enrique Labarta

Antón Zapata

Paisaxes inspiradoras para
**Rosalía de Castro, F. García
Lorca**

Miro Villar (**Breizh**, 2012)

Rafael Villar

Marilar Aleixandre

Concha Blanco

María Canosa

Modesto Fraga

Mónica Góñez

María Lado

Branca Vilela

Rosalía Fdez. Rial

Manuel Rivas...

O Batallón Literario da Costa da

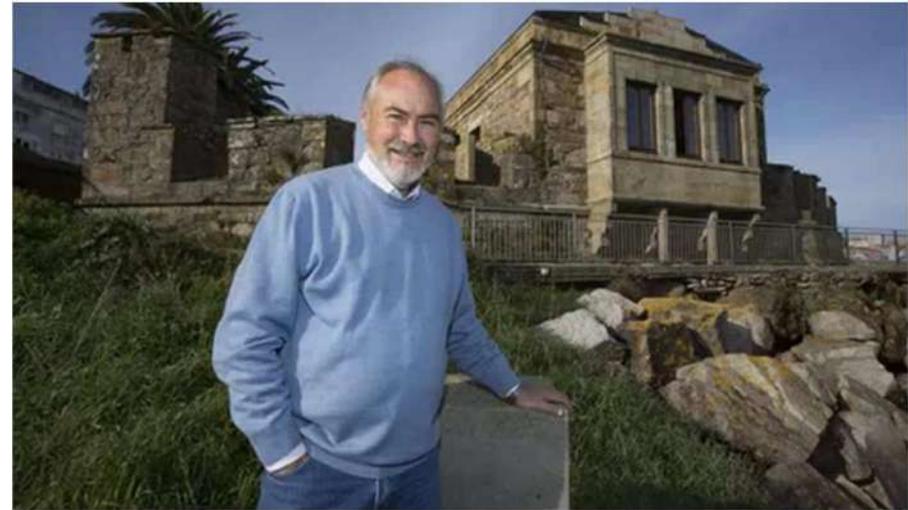
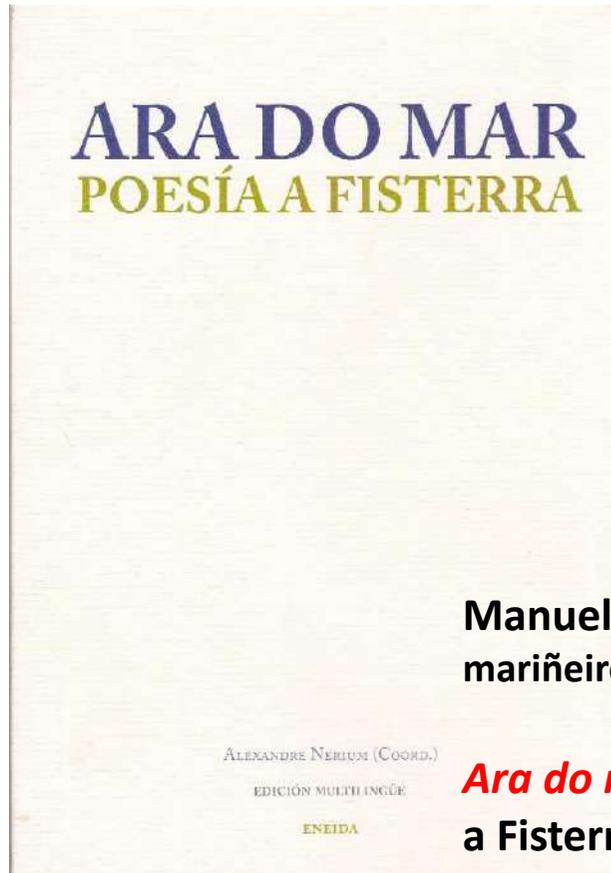
Pola súa relación directa co mar...

**Paco Souto (1962-2017),
percebeiro e poeta (morreu
andando ó percebe en Razo
(Carballo)**

**Xosé Iglesias (Cee 1974), armador, patrón de pesca,
poeta e pintor do mar**

**Manuel López (Alexandre Nerium), Fisterra 1960,
mariñeiro e poeta (hoxe guía do Museo da Pesca de Fisterra)**

***Ara do mar. Poesía a Fisterra* (2021), poesías dedicadas
a Fisterra (e ás “fisterras”) de 276 autores de todo o
mundo , reunidas por Alexandre Nerium (coordinador
da obra) , durante 20 anos.**

Entre eles os bretóns:

Alain Jégou (“Fisterra-Penn ar Bed”; “Des Finisterres”);

Charles Madézo (“Finis Terrae”)

Jean-Albert Guénégan etc.

ALGUNHAS PAISAXES DA COSTA

Cabos

Acantilados

Areais (praias)

Coídos

Furnas

Rías

Vilas

Portos

Faros

ALGUNHAS PAISAXES da COSTA (de NE a SO)

Illas Sisargas (Malpica de Bergantiños). Faro (1853)

1.- Faro das illas Sisargas

7.- Faro de Touriñán

2.- Faro de punta Nariga

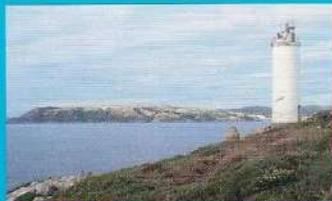
8.- Faro de Fisterra

3.- Faro do Roncudo (Comie)

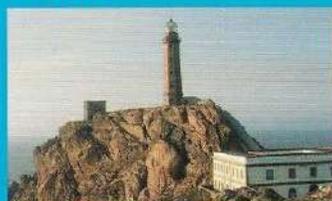
9.- Faro de cabo Cee

4.- Faro de Iaxe

10.- Faro das illas Lobeiras

5.- Faro de cabo Vilán

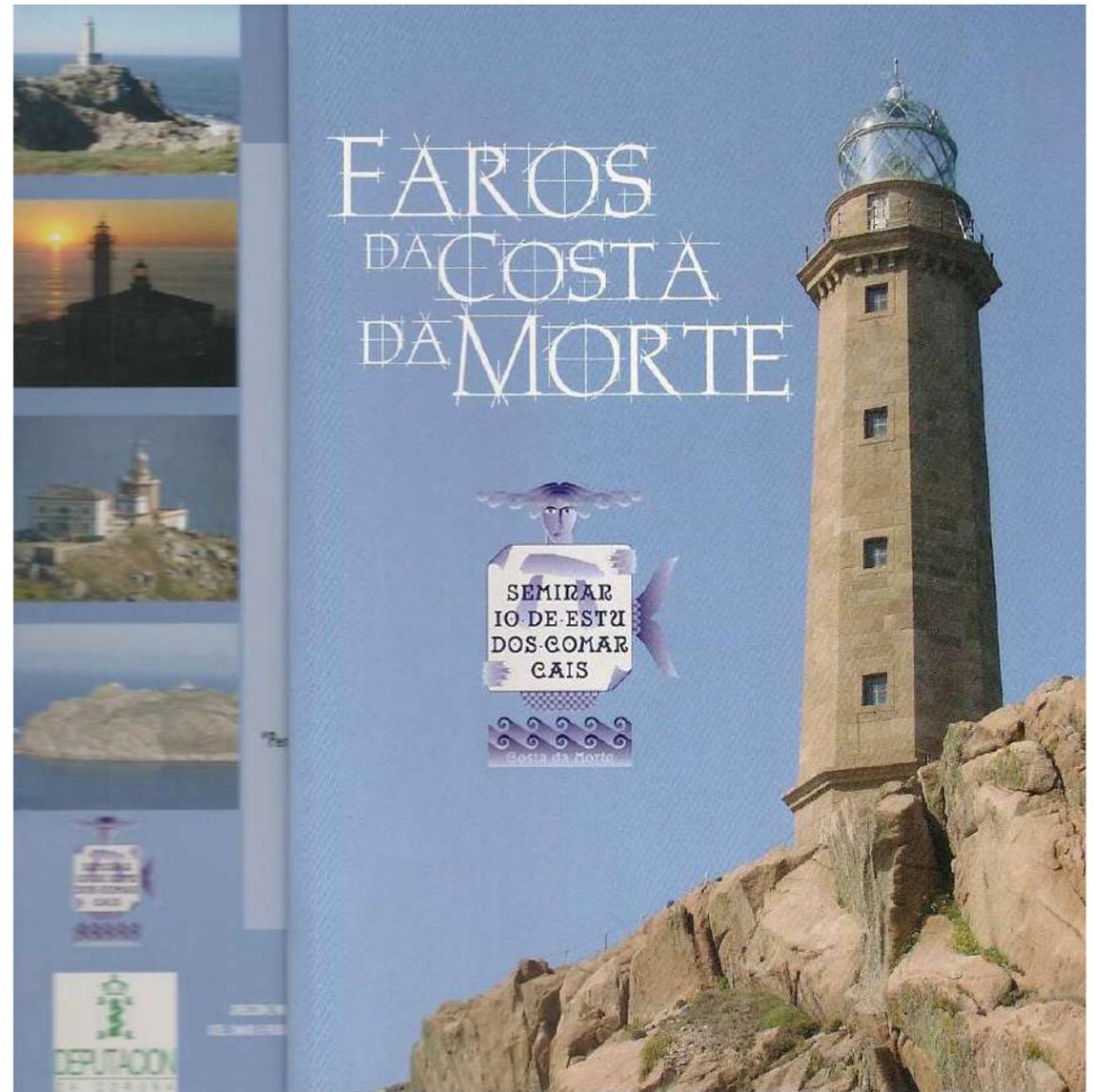
11.- Faro de Larino

6.- Faro da punta da Barca

12.- Faro de Monte Loutro

Descarga libre en: www.semescom.gal

Faro de Punta Nariga, o más moderno (1994) arquitecto: **César Portela**

Solpor de agosto en Punta Nariga

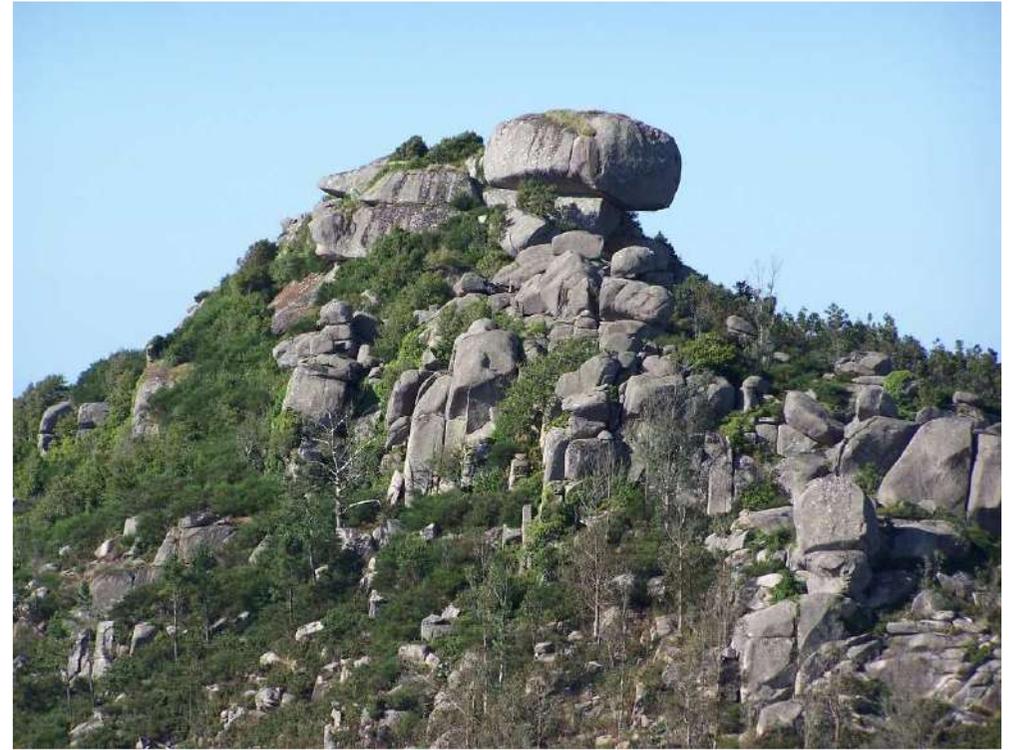
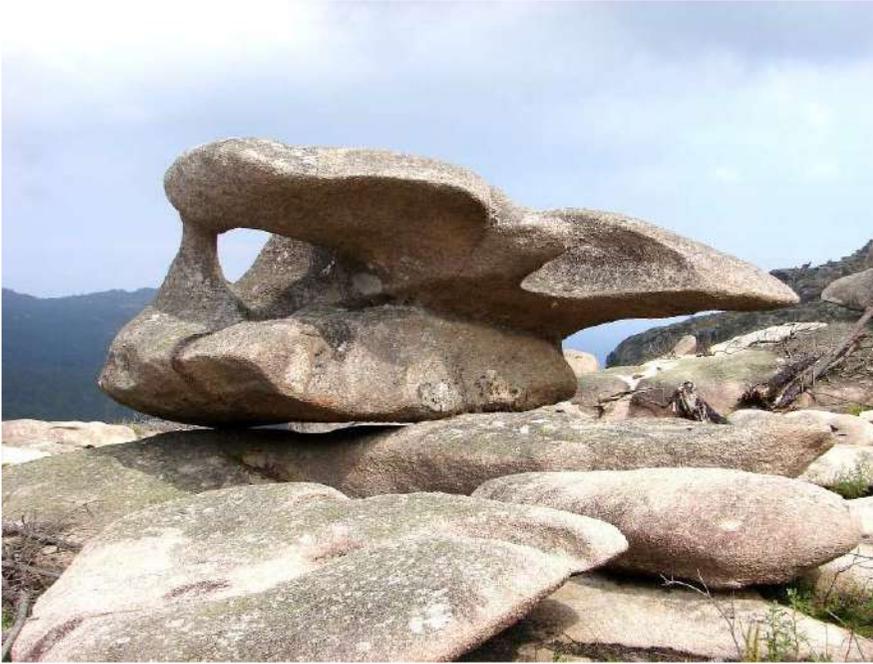
**Préndese a luz no
faro de Punta Nariga**

**Penedos de Pasarela e Traba (*Paisaxe Protexida* desde 2009, pero estiveron, de 2021 a 2023, ameazados por dous parques eólicos):
A acrópole natural da Terra de Soneira.**

Penedos de Pasarela e Traba, ameazados por canteiras (1997 e 2006) e por dous parques de aeroxeradores eólicos (entre 2021 e 2023), a pesar de seren declarados Paisaxe Protexida en 2009

Penedos de Pasarela:

**“Onde Henry Moore quedaría sen fala e o
Chillida se dedicaría a outra cousa”
(Manuel Rivas, 1997)**

Penedos de Pasarela e Traba, e praia de Traba (foto R. Mouzo)

“Un informe demoledor [por parte da Consellería de Medio Ambiente da Xunta de Galicia] bota abaixo o parque eólico dos Penedos” (*La Voz de Galicia*, 1-04-2023). Menos mal! O SEMESCOM presentara en 2021 un informe de 69 páxinas de alegacións contra este parque. Tamén o Consello da Cultura Galega.

Lagoa de Traba, desde a Torre da Moa, dos Penedos. **Lenda de cidade asulagada.**

= *La submersion d'Is* bretoa?

Camelle (Camariñas)

La nôtre “Côte de Granit Rose” (13ª conexión)

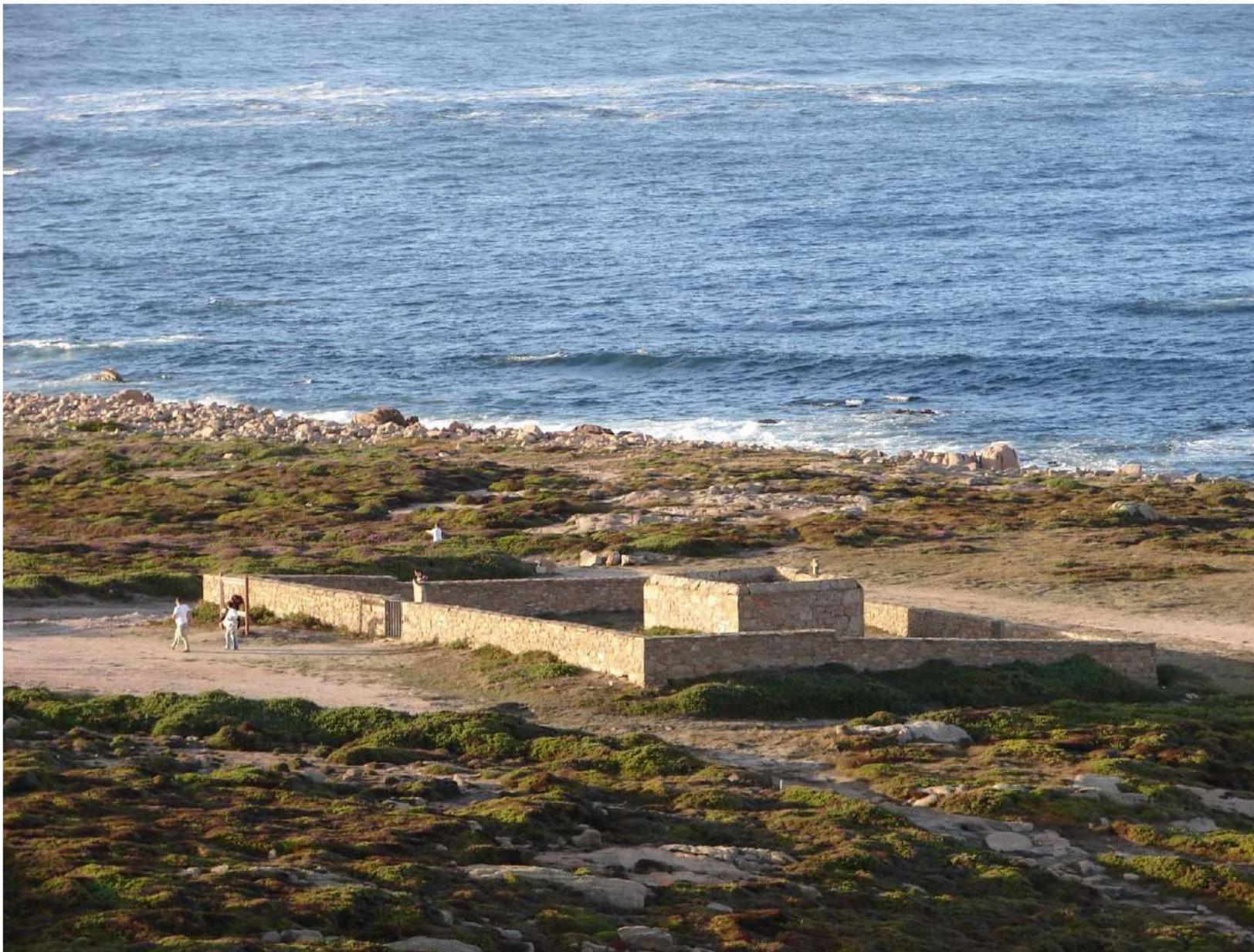
Penal do Veo, na Serra da Pena Forcada

Punta do Veo, Penal do Veo e praia do Trece

praia do Trece e Punta do Boi (**Cemiterio dos Ingleses**). Foto R. Mouzo

Cemiterio dos Ingleses, na Punta do Boi (1)

Cemiterio dos Ingleses (2)

Cruces de desgraza (naufraxios):
- Cemiterio dos Ingleses (naufraxio do *The Serpent*, 1890).
- Cap La Hague (Normandía), submarino *Vendemiaire*, 1912.
[fotos XMLS]

Cap La Hague (Cotentin, Normandía).

Reseña dos **innumerables naufraxios** no abrigo da lancha de salvamento marítimo

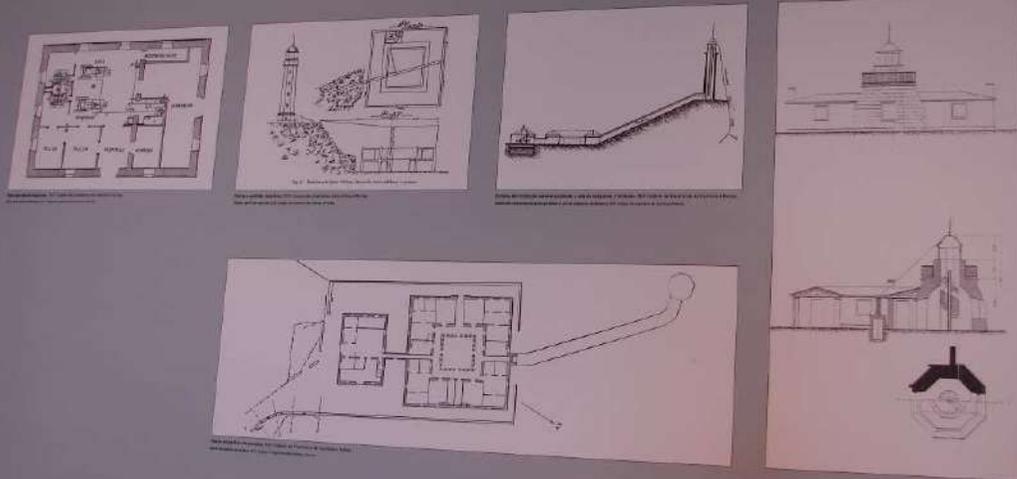

Cabo Vilán (Camariñas)

Cabo Vilán (Camariñas), 1896 (1º faro eléctrico de España, como reacción ó naufraxio do *Serpent*).

O faro Vilán

Museo do faro do cabo Vilán

Coído do Cuño-Muxía: praia de cantos rodados (“*galets*”)

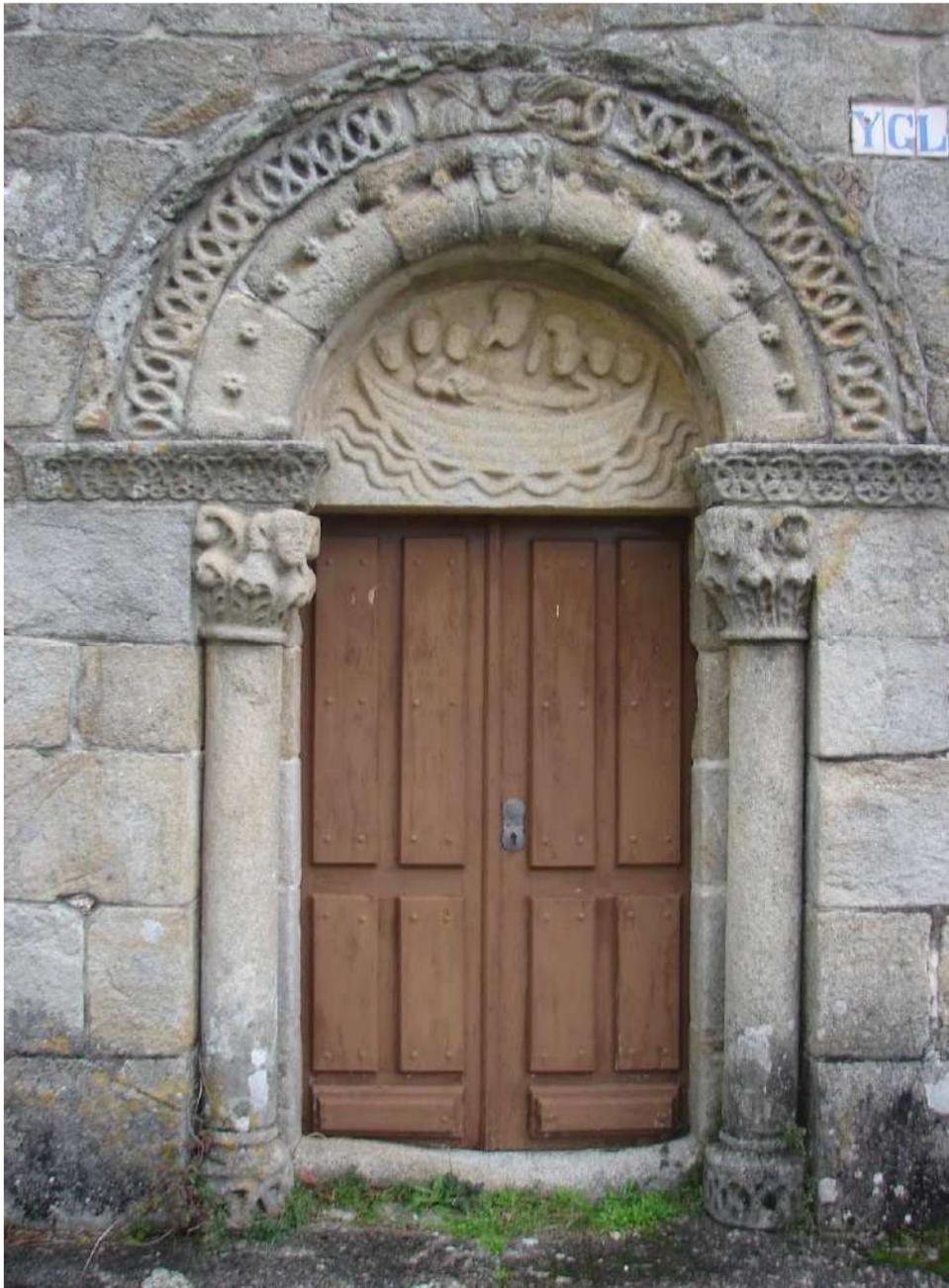
Furnas ('grottes marines') → **lendas** relacionadas coa Morte

Punta da Barca (Muxía) e situación da *furna da Buserana* (lenda)

As **pedras lendarias** do santuario da Barca: a *Pedra de Abalar* (sincretismo relixioso antiquísimo). Lendas dos **barcos de pedra**: **Virxe da Barca, Santiago, santo André de Teixido...**

Santiago de Cereixo:
a representación
máis antiga da
Península Ibérica da
translatio, nunha
barca de pedra, do
corpo morto –o máis
famoso- do apóstolo
Santiago a Galicia
(finais séc. XII)

Muxía: o rito de mover (abalar) a *Pedra de Abalar*

A Pedra dos Cadrís (Muxía): pasar polo burato para sandar

PEREGRINACIÓNS A SANTUARIOS “DE LONXE” (14ª conexión)

Toda Europa peregrina a Santiago de Compostela desde a Idade Media: é unha peregrinaxe máis internacional que galega

Os galegos, *motu proprio*, peregrinamos a santuarios rurais, situados “lonxe” (*loin*) en *fisterras* ou en fronteiras:

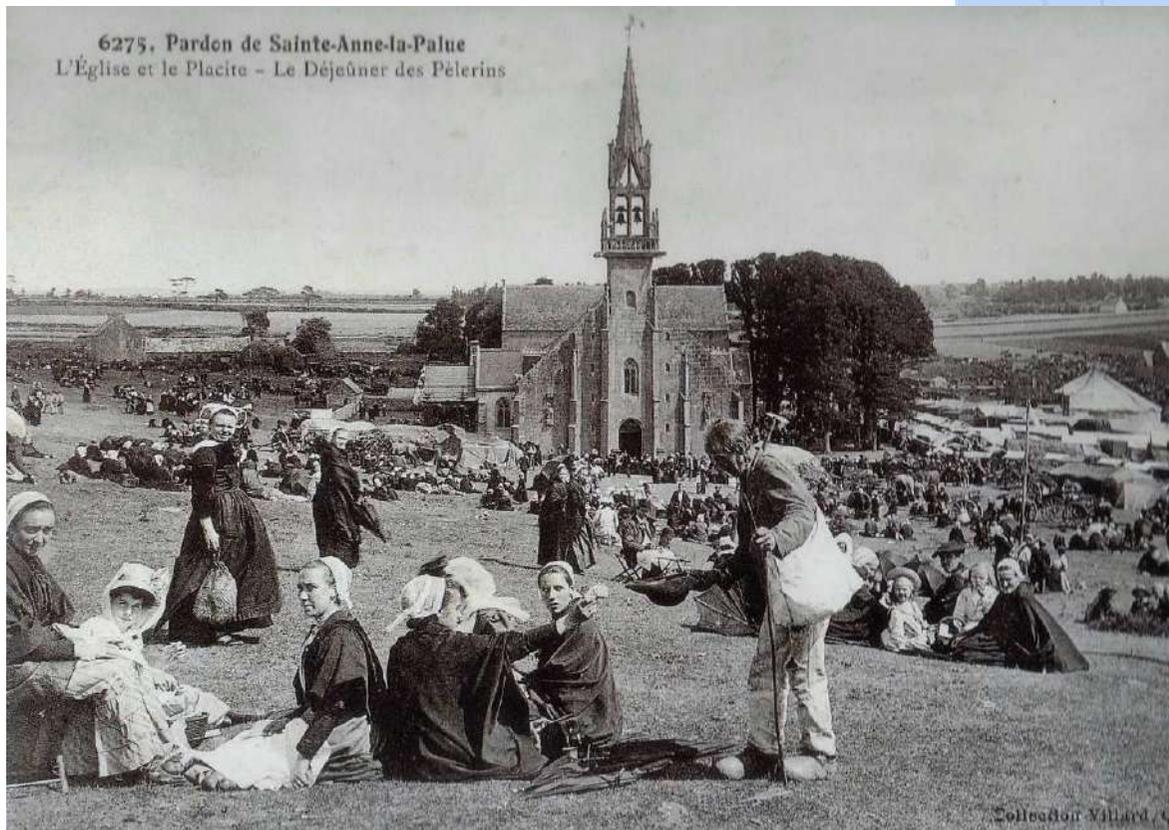
- Santuario da **Virxe da Barca de Muxía**
- Santuario de **Sto. André de Teixido** (cabo Ortegal, N. de Galicia)
- Santa Marta de Ribarteme, etc.

« A santo André de Teixido, vai de morto o que non foi de vivo »

BRETAÑA: 1) santuarios de Santez-Anne d'Auray / Santez-Anne La-Palud:

- “Mort ou vivant, a Sainte-Anne une fois doit aller tout Breton”

Peregrinos en Santez-Anne La-Palud (Villard.jpg – Wikimedia Commos)

Locronan (Bretaña): a procesión da Troménie (Tro-minihi: “a volta ao lugar santo”)

Bretón:

- “An hini ne ra ket an Droveni e beo a ra rei e maro a hed he cherj bemdez”

Francés:

- “Celui qui ne fait pas la Troménie de son vivant devra la faire après sa mort et n’avancera chaque jour que de la longueur de son cercueil”

Galego (tradución):

- “Quen non faga a Troménie de vivo terá que facela de morto e non ha de andar cada día máis do que mida de longo o seu cadaleito”.

**Cabo de Touriñán, o
máis occidental da
España continental: 9º
17' 54" lonx. W**

**'The last sunset in
mainland Europe'**

**"Nos meses de xullo e
agosto a Costa da Morte
é a Costa do Solpor da
Europa continental",**

**Jorge Mira dixit
(catedrático de Física da
USC)**

Jorge Mira (director do Programa ConCiencia USC) con **Stephen Hawking** no cabo de Fisterra (2008)
Foto Kim Manresa

Cabo de Fisterra: “unha man prologada no océano” (Miro Villar)

Cabo de Fisterra

O sitio singular de Fisterra (< lat. *Finis Terrae*)

- A fin do mundo coñecido (9º 16' 20'' lonx. W)
- *Nérion Akrotérion* ou *Promontorium Nerium* (Strabon); *Promontorium Celticum* (P. Mela, Plinio) da antigüidade
- Antes do faro: fachos (fogueiras) prendidos sobre o monte do Facho (241 m)
➔ testemuño de Domenico Laffi, 1673.
- **un dos primeiros faros** de 1ª orde de España (1853), sobre o monte de Santo Uxío (143 m) ➔ alcance 31 millas (57 km).
- Outras construcións:
  - O Semáforo (1879), rehabilitado por C. Portela (2000)
  - a Sirena (“a vaca de Fisterra”), 1889.
  - O radiofaro (Estación Radio Telegráfica Marconi, 1922), 1º cable submarino a América.
  - o Cemiterio sen límites físicos (César Portela c. 1996)
- Lendas:
  - O leite de San Guillerme (cultos fecundatorios: frei M. Sarmiento 1745); as Pedras Santas; a cidade asulagada de Duio e as lendas xacobeas...

Novo cemiterio de Fisterra (César Portela c. 1996)

Faro de Fisterra (1853)

O Semáforo (1879) e o faro (1853)

**Brétema/néboa/ borraxeira /
bruma (*brouillard*) en Fisterra**

**A Sirena (“a vaca de Fisterra”),
1889**

Na outra beira do oceano: os *rañaceos* ('*gratte-ciel* ') de Nova York...

Máis nada

Trugarez

Merci beacoup

Graciñas pola vosa atención